

مطالعه و صلح در خاورمیانه؛ شناخت وضعیت و نسبت‌ها

اسماعیل احمدی،^۱ مجتبی مقصودی^۲

چکیده

دانش یکی از منابع قدرت است و قدرت، تعیین‌کننده بسیاری از مناسبات است، پس مطالعه بعنوان مهمترین بستر تولید آگاهی، سبب ارتقاء دانش عمومی جامعه خواهد شد و این خود باعث می‌شود روابط انسان‌ها، کمترین تنش‌ها را به خود ببیند. مطالعه در کمک به ساخت فرهنگ صلح پایدار نقش حائز اهمیتی دارد. افزایش آگاهی و گسترش فرهنگ مطالعه پیش‌نیاز ایجاد و گسترش فرهنگ صلح است. از اینرو پژوهش حاضر درصدد است با تبیین وضعیت صلح و مطالعه در نقاط مختلف جهان با تأکید بر منطقه خاورمیانه به مقایسه وضعیت این دو مولفه و نسبت آنها در جهان و بطور ویژه در خاورمیانه بپردازد. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای انجام شده است. همچنین برپایه آمارهای گردآوری شده از منابع رسمی منتشر شده، مقایسه بین کشورها در شاخص‌های صلح و مطالعه صورت گرفته و تجزیه و تحلیل لازم انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد ناآرام‌ترین منطقه جهان خاورمیانه است که علیرغم پیشینه تاریخی ارزشمند خود در حوزه خط، کتابت و کتابخانه، امروز در شاخص سرانه مطالعه و دیگر شاخص‌های فرهنگی مرتبط با آن، وضعیت مناسبی ندارد. وضعیت مناسب در هر دو مولفه عمدتاً از آن کشورهای توسعه‌یافته است. صلح و مطالعه رابطه‌ای دوسویه با یکدیگر دارند. مطالعه پیش‌نیاز و به دیگر سخن، مولفه مهمی در ایجاد و گسترش صلح در دنیاست. مطالعه به ایجاد و گسترش صلح، امنیت در جامعه کمک خواهد کرد. صلح نیز با ایجاد شرایط آرام (امنیت و اقتصاد مناسب ناشی از صلح) در جامعه و تقویت و تثبیت مراکز اطلاعاتی و تولید کننده اطلاعات، شرایط ترویج دانش و گسترش فرهنگ مطالعه را مهیا می‌سازد.

واژگان کلیدی: صلح، مطالعه، تیراژ کتاب، منطقه خاورمیانه

Ahmadi.es56@gmail.com

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

^۲ دکتری علوم سیاسی، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

مقدمه

جهان امروز در نقاط مختلف آن شاهد نابسامانی‌ها، درگیری‌های داخلی و خارجی، منازعات و کژ فهمی‌هاست. از جمله نقاط درگیر جنگ و آشوب، منطقه خاورمیانه است. جنگ و درگیری‌های داخلی و خارجی در این منطقه روبه افزایش است. گسترش خشونت در ابعاد مختلف و نبود امنیت در این منطقه، امروز بیش از پیش احساس می‌شود. این مهم تا آنجا پیش رفته که مطالبه امنیت در پاره‌ای از کشورها به اصلی‌ترین مطالبه عمومی تبدیل شده است. در برخی کشورهای خاورمیانه هم که امنیت نظامی وجود دارد، سطوح دیگر امنیت نظیر امنیت اجتماعی، فرهنگی و ... با چالش مواجه است. اکنون در قرن ۲۱ در بسیاری از کشورها، مطالبات جامعه رنگ و بوی دیگری به خود گرفته است. خشونت کلامی و رفتاری شهروندان در پاره‌ای از مواقع مشکلات جبران‌ناپذیری را در جامعه به وجود آورده است که چهره شهرنشینی و افق پیشرو را با چالش مواجه کرده است. تقریباً تمامی کشورهای خاورمیانه باهم سابقه درگیری و جنگ را داشته و یا حداقل در سطح اختلافات مرزی و یا روابط سیاسی با هم تنازعاتی را دارند. اما در همین عصر و در نقاط دیگری از جهان سال‌هاست برخی از کشورها در نهایت صلح و آرامش زندگی می‌کنند. جالب اینکه در این کشورها برای مدت طولانی خشونت در تمامی ابعاد آن حکمفرما بوده است، اما اکنون سبک زندگی آنها بگونه‌ای است که گویی

هیچ سنخیتی با ناامنی و خشونت نداشته‌اند. به راستی علت این تحول چیست؟

همانطور که گفته شد خاورمیانه اکنون سرشار از منازعه و ستیز است. این در حالی است که منطقه خاورمیانه از پیشینه علمی، تمدنی و دینی ویژه‌ای برخوردار است، تا جائیکه خاورمیانه را گهواره تمدن بشری نامیده‌اند. نیک می‌دانیم تاریخ تمدن بشر با خط آغاز شد و مرز بین تاریخ و ماقبل تاریخ را اختراع خط و آن را بزرگترین اختراع بشر دانسته‌اند. قدیمی‌ترین تمدن‌های تاریخی در منطقه‌ای در بین‌النهرین به وجود آمدند. سومری‌ها، اکدی‌ها، بابلی‌ها و آشوری‌ها همه در این منطقه شکل گرفته و رشد پیدا کردند. اولین خطوط الفبا و امپراتوری ایران در این منطقه شکل گرفت. بسیاری از باورها و آئین‌های جهان، از اینجا برخاسته‌اند. این منطقه خاستگاه مهم‌ترین پیامبران الهی، اولوالعزم و صاحب کتاب است. پیامبرانی که مهم‌ترین رسالت‌شان اصلاح امور، برپایی جامعه‌ای عدالت‌محور و هدایت انسان‌ها بوده است. زادگاه ادیان مهمی چون یهودیت، مسیحیت، اسلام و کتب مقدس تورات، انجیل و قرآن کریم بوده است. اسلام دینی است که مهم‌ترین معجزه رسول آن کتاب است. درحالی‌که پیامبر اسلام (ص) امی و درس خوانده بود، ولی در قرآنی که برای بشر آورده است به قلم و آنچه می‌نگارد، سوگند یاد شده است که این به معنی عظمت طراز قلم است. اما علیرغم اهمیت خواندن، نوشتن، قلم، کتاب و علم‌آموزی در دین مبین اسلام، برپایه بررسی‌ها و آمارهای اعلام شده، شاخص‌های فرهنگی در این منطقه نظیر سرانه مطالعه پایین بوده و وضعیت مناسبی را در این زمینه شاهد نیستیم.

اگر نظریه فوکو مبنی بر اینکه دانش یکی از منابع قدرت است را بعنوان یک نظریه مورد اقبال بپذیریم و اینکه قدرت، تعیین‌کننده بسیاری از مناسبات است، پس مطالعه بعنوان مهمترین بستر تولید آگاهی، سبب ارتقاء دانش عمومی جامعه خواهد شد و این خود باعث خواهد شد که روابط انسان‌ها، کمترین تنش‌ها را به خود ببیند. مطالعه با ایجاد شناخت از دیگر ملل و ایجاد گفتگوی ملت‌ها با یکدیگر، وسیله‌ای برای ایجاد و گسترش صلح در جهان است. جامعه کتابخوان بواسطه آشنایی با دنیاهای مختلف بیشتر از دگماتیسم، جزمیت، مطلق‌انگاری، خودبرتربینی و دگرسازی‌های افراطی به دور است و نسبییت فرهنگی، تنوع و تکثر را می‌پذیرد. ترویج فرهنگ تفاهم و گفتگو، یعنی حل منازعات و مناقشات و اختلافات با توسل به کسب بینش و شناخت در سایه مطالعه و دانش‌افزایی، امکانپذیر است.

مطالعه در کمک به ساخت یک فرهنگ صلح پایدار نقش حائز اهمیتی دارد. افزایش آگاهی و گسترش فرهنگ مطالعه پیش‌نیاز ایجاد و گسترش صلح است. مطالعه مستقل و فعالانه و کسب شناخت و آگاهی لازم با تکیه بر اطلاعات مفید در خصوص حقوق فردی و انسانی، دموکراسی، تفاهم بین‌المللی، بردباری، عدم خشونت، نوع دوستی، طبیعت دوستی و نظایر آن منجر به ایجاد و گسترش صلح در جهان می‌شود. این مهم به دلیل نقش آگاهی‌بخش مطالعه در همه جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی از جمله شناخت صلح و جنبه‌ها و زوایای گوناگون آن است. شاید بتوان گفت یکی از بهترین دستاوردهای مطالعه در سایه یادگیری گفتگو، میانجیگری، ۹ مهارت‌های تعامل و همکاری، تعامل‌پذیر و تبادل‌نگر کردن شخص است. میل به ارتباط و عدم نگرانی از گفتگو در کنار ارتقاء منطق ارتباط، زمینه‌ساز تحکیم روابط بین فردی در جامعه بین‌المللی برای کشور خواهد بود. تعامل و تبادل سبب تعمیق ارتباطات، رونق اقتصاد، تقلیل تنش‌ها و منازعات خواهد بود؛ چراکه در سایه تعامل و تبادل فرهنگی، علاوه بر شناخت متقابل، زمینه تحکیم پیوندهای ارتباطی فراهم خواهد شد. اگر بپذیریم که منطق، جوهره، ماهیت، کارکرد و پیامد مطالعه ترویج آگاهی، تعامل و صلح است و در مقابل جامعه دور افتاده از کتاب و قهر با مطالعه از آگاهی، مصالحه، گفتگو و تعامل به دور است، بنابراین فرضیه پژوهش این خواهد بود که کشورهایی که وضعیت شاخص‌های فرهنگی و سرانه مطالعه آنها مطلوب‌تر است، در حوزه صلح نیز وضعیت مطلوب‌تری دارند. از اینرو، پژوهش حاضر درصدد است با تبیین وضعیت صلح و مطالعه در نقاط مختلف جهان با تأکید بر منطقه خاورمیانه به مقایسه وضعیت این دو مولفه و نسبت آنها در جهان و بطور ویژه در خاورمیانه بپردازد.

پیشینه تحقیق

بررسی‌ها نشان می‌دهد اگرچه موضوع صلح و مطالعه، هر یک از اهمیت بالایی در دنیا برخوردارند (انتشار منابع متعدد و فراوان محکم‌ترین گواه بر این ادعاست)، اما در هیچ پژوهشی به بررسی ارتباط صلح و مطالعه با رویکرد نوشتار حاضر پرداخته نشده است. لیکن آثار اندکی یافت شد که در آنها به مقوله مطالعه و صلح توجه شده بود. در ادامه به معرفی این آثار خواهیم پرداخت.

در اثر میرحسینی و ترقی‌خواه دیلمقانی (۱۳۸۸) اشاره شده است که از اهداف ادبیات کودکان، ایجاد صلح و دوستی در میان کودکان جهان بوسیله کتاب است. این اثر پژوهشی، مفهوم فرهنگ و جایگاه مفهوم صلح در کتاب‌های کودکان را در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۰ بررسی کرده است. در این اثر با این پیش‌فرض که مفهوم صلح بعنوان یکی از مولفه‌های مفهوم فرهنگ که نقش مهمی را در ایجاد ارتباط میان کودکان فرهنگ‌های ملل مختلف برعهده دارد، به بررسی این مسئله پرداخته‌اند که تا چه اندازه و با چه نگرشی به این مقوله در کتاب‌های کودکان اشاره شده است. بنابر یافته‌ها شاخص‌ترین مقوله یا مدخل اصلی برای معرفی فرهنگ در کتاب‌های مورد مطالعه اعم از تألیف و ترجمه، مدخل اصلی «نظام‌های سیاسی» بوده و «مفهوم صلح» از سهم بسیار ناچیزی در میان مولفه‌های معرف فرهنگ برخوردار بوده است.

۱۰. آنی یوسف (۲۰۱۱) در اثر خود به بررسی نقش آموزش صلح در برنامه درسی مدارس ابتدایی پرداخت؛ به این ترتیب که اهداف و اصول آموزش صلح می‌تواند در دروس درک خواندن مدارس ابتدایی ادغام گردد. این نویسنده دو سال بعد در مقاله دیگری به بحث ترویج همزیستی مسالمت‌آمیز و بردباری مذهبی در بین خوانندگان تکمیلی و با استفاده از درک خواندن متون در برنامه آموزش عمومی پرداخت (Onyi Yusuf, 2013: 224-232). آنی یوسف ۳ سال بعد از انتشار این مقاله، مقاله دیگری را منتشر کرد که در آن به بررسی شیوه‌های مختلفی پرداخته بود که براساس آن اصول صلح و مراقبت از سیاره زمین در متون انگلیسی درک خواندن مدارس متوسطه نیجریه ادغام گردد (Onyi Yusuf, 2016: 512-518).

همانطور که مرور پیشینه‌ها نشان می‌دهد توجه به صلح و مطالعه عمدتاً در چارچوب برنامه‌های آموزشی و با رویکرد آموزش صلح در قالب بیان مفاهیم صلح در متون و خواندن و درک آن توسط فرد بوده است. همچنین بیان مفاهیم مورد توجه در دامنه صلح در متن کتاب‌های غیردرسی نیز، وسیله‌ای برای ترویج و گسترش صلح دیده شده است. نوشتار حاضر صرفاً در پی شناخت شیوه‌های ترویج صلح از طریق خواندن نیست، بلکه در پی آن است که نشان دهد مطالعه، زمینه‌ساز و پیش‌نیاز ایجاد صلح در جهان است؛ در این رهگذر وضعیت کشورهای مختلف جهان بویژه خاورمیانه را در حوزه صلح و مطالعه تبیین و مقایسه خواهد نمود.

تعریف صلح و انواع آن

صلح، واژه‌ای است که تقریباً به اندازه حقیقت، زیبایی و عشق اظهار شده است. مترادف‌های معمول برای صلح عبارتند از: حسن تفاهم، دوستی، هماهنگی، توافق، آرامش، سامان، سکون، آتش‌بس، خمود و بیطرفی. درحالیکه برخی از این توصیف‌ها مناسب هستند، اما کاملاً در توصیف ماهیت صلح محدود شده‌اند. بنابراین هر تلاشی برای بیان ماهیت صلح، باید این شرایط را که ظهورشان مطلوب است، نشان دهد. آزادی، حقوق بشر و عدالت در میان چنین پیش‌شرط‌هایی قرار دارند. همچنین باید شامل راهبردهای پیشگیرانه مانند حل تعارض، کنش‌های بی‌خشونت، ساختمان جامعه و قدرت دموکراسی باشد (Sandy & Perkins, 2008: 1). صلح مولفه‌ای ناملموس است که به کمیت درآوردن و یا سنجش آن از طرق دیگر، دشوار است. در تعریف منفعلانه، صلح مستلزم عدم وجود جنگ، اقدامات تروریستی و خشونت است. با این حال، این خصوصیات محدود که بعنوان علل اساسی درگیری یا پایداری صلح در سطح جهان مورد ملاحظه قرار نمی‌گیرد، شرط کافی برای صلح نیست. در تعریف فعالانه، صلح نیاز به حضور عدالت دارد. یک تعریف گسترده از صلح به روابط صلح‌آمیز، نه تنها بین ملت‌ها، بلکه بین گروه‌ها یا جوامع، بین افراد و بین مردم و طبیعت اشاره دارد. درست همانگونه که فرهنگ‌های بسیاری وجود دارد، صلح‌های فراوان (جمعی) هم وجود دارد؛ صلح منحصر به فرد نیست. نوع صحیح صلح می‌تواند وجود داشته باشد (Salazar, 2006: 322).

۱۱

یکی از راه‌های روشن‌سازی و رفع ابهام از اصطلاح صلح، تعریف انواع جنگ و صلح است. بنابراین صلح گرم و سرد و جنگ گرم و سرد، می‌تواند وجود داشته باشد. در جنگ گرم که عموماً جنگ نامیده می‌شود، خصومت متقابل و اقدام فیزیکی فعال از طریق اشکالی نظیر توپخانه، موشک، بمب، خمپاره، مبارزه تن‌به‌تن و نظایر آن وجود دارد. هدف نابودی دشمن یا به تسلیم واداشتن‌اش با تهدید و ارباب است. مقصود این است که یک برنده و بازنده وجود داشته باشد. ناسیونالیسم در اینجا به اوج خود می‌رسد. در جنگ سرد، خصومت متقابل بدون اقدام واقعی وجود دارد. ارباب تنها وسیله جلوگیری از جنگ گرم است. این شرایط توسط تبلیغات، مهیا ساختن جنگ و مسابقات تسلیحاتی شناخته می‌شود. در طول جنگ سرد، ناسیونالیسم غالب است و هدف داشتن بن‌بست در جایی است که هیچ‌یک از طرفین آغازکننده تهاجم نباشند - هسته‌ای یا متعارف - به دلیل قابلیت مخرب منکوب‌کننده پاسخ تلافی‌جویانه. در صلح سرد تقریباً دید خنثی نسبت به دشمن قبلی وجود دارد. کمی خصومت متقابل وجود دارد، اما همچنین یک عدم تعامل دوجانبه سودمند با هدف توسعه اعتماد، وابستگی متقابل و همکاری وجود دارد. در این وضعیت، انزوای ملی و ناسیونالیسم بطور هم‌زمان رخ می‌دهد. در اینجا هدف روشنی وجود ندارد، زیرا دشمن به خوبی تعریف نشده است. این تصور که هنوز هم مردم خطرناک در جهان وجود دارد، اغلب برای پیشبرد علت آمادگی نظامی و حداقل مقداری حرکت

بسوی احیای تفکر و رفتار جنگ سرد استفاده می‌شود. در مقابل صلح گرم شامل تلاش‌های همکارانه فعال برای ساخت پل‌ها بین و در میان دشمنان گذشته و حال است. این شامل جستجو برای ایجاد زمینه‌های مشترک و توسعه دشمنان غیرانسانی جدیدی است که تهدیدهایی برای سلامت و رفاه نوع بشر و این سیاره هستند. این دشمنان جدید می‌توانند نقض حقوق بشر، آلودگی هوا و آب، کاهش منابع انرژی، تخریب لایه ازن، قحطی، فقر و جهل باشند. ترویج صلح گرم توسط وابستگی جهانی متقابل، حقوق بشر، دموکراسی، یک سازمان ملل متحد موثر و کاهش حاکمیت ملی تعریف شده است. هدف گسترش روابط همکاری و نتایج سودمند دوطرفه است. تفکر صلح گرم، تصور صلح و لغو جنگ است (Sandy & Perkins, Ibid: 2-3).

راه دیگر تفکر درباره صلح، تعریف صلح منفی و مثبت است. صلح بعنوان صرف نبود جنگ چیزی است که از نگاه وولمن به صلح منفی اشاره دارد. این تعریف مبتنی بر ایده‌های یوهان گالتونگ^۱ از صلح است. برای گالتونگ، صلح منفی بعنوان کشوری تعریف می‌شود که نیازمند مجموعه‌ای از ساختارهای اجتماعی است که تأمین‌کننده امنیت و حفاظت از اعمال خشونت فیزیکی مستقیم توسط افراد، گروه‌ها یا ملت‌هاست. تأکید بر روی کنترل خشونت است. راهبرد اصلی افتراقی است که به موجب آن احزاب متضاد از هم جدا نگه داشته می‌شوند. با سرکوب فشارهای آزادی ناشی از درگیری‌های اجتماعی، تلاش‌های صلح منفی ممکن است واقعاً منجر به خشونت آینده در حجم بیشتر گردد. صلح مثبت شامل جستجوی شرایط مثبتی است که می‌تواند علل مناقشاتی را که موجب خشونت می‌شوند، حل کند (Woolman, 1985: 8). صلح مثبت بر چارچوب مشترکی از ارزش‌های جهانی استوار است، از جمله: احترام به شأن و منزلت و حقوق انسانی، عدالت، تحقق آرمان‌های دموکراسی، عدم خشونت، مدارا، بردباری و فرایند مشارکت پویا و مثبتی که در آن گفتگو تشویق می‌شود و تضادها و برخوردها در روح همکاری و درک متقابل حل می‌شوند. چنین مفهوم مثبتی از صلح باید در همه سطوح فردی، بین فردی، بین گروهی و بین‌المللی ایجاد شود (UNESCO, 2000). همچنین می‌توان از صلح خرد، کلان و بین‌المللی نیز نام برد که اشاره به صلح در سطح فرد، در سطح داخلی و در سطح خارجی دارد. صلح خرد، زمینه‌ساز دستیابی به صلح کلان و بین‌المللی است. در نوشتار حاضر تأکید اصلی بر صلح کلان و بین‌المللی است (ناجی و خطیبی مقدم، ۱۳۸۹: ۱۲۸).

اهمیت و آثار صلح

بزرگترین چالش برای بشریت در آغاز قرن ۲۱، درگیری‌های متعدد محلی و بین‌المللی، خشونت، جنایت، نفرت، تروریسم و جنگ همراه با عواقب وحشتناک آنها شامل فقر، بیماری، انزوا، ناامیدی، تخریب محیط‌زیست و رهبری ضعیف است. این چالش‌ها در تمام سطوح زندگی انسان احساس می‌شود، خانواده، مدرسه، جامعه

^۱ Johan Galtung

و در سطح جهانی. منابع قابل توجهی، همواره و مداوم صرف جبران ویرانی‌های پرهزینه درگیری، خشونت و جنگ می‌شود و به همان میزان برای اقدامات دفاعی و امنیتی نظامی هزینه، پرداخت می‌شود (Danesh, 2011: 3). بدیهی است عدم مدیریت صحیح اینگونه پدیده‌ها، تخریب فراوان و فزاینده‌ای در زندگی انسان‌ها به همراه داشته و از خاصیت حمایتی فرهنگ‌های بومی، مناسبات اجتماعی، همگرایی و همدلی کاسته است و موجب درگیری‌ها و تعارض‌ها در صحنه‌های اجتماع ملی و بین‌المللی گردیده است (فتحی و دیگران، ۱۳۸۷: ۵۱). صلح یک آرمان جهانی و یکی از مهمترین ضرورت‌های زمانه ماست و بنیاد زندگی انسانی را تشکیل می‌دهد. صلح و امنیت از جمله مولفه‌های اساسی مدرنیته به حساب می‌آید (التیامی‌نیا و محمدی عزیزآبادی، ۱۳۹۴: ۱۵۰). بنابراین تلاش برای ایجاد خلق تمدن صلحی سرشار از برابری و عدالت، رفاه و خیر، از لحاظ علمی موقی، معنوی‌بخش، از لحاظ فناوری پیشرفته و سازگار با محیط‌زیست سالم الزامی است (Danesh, Ibid: 3). از جمله راه‌های ایجاد چنین تمدنی تکیه بر اطلاعات و مطالعه و بهره‌گیری از این ظرفیت پرسود کم‌هزینه اثربخش مادام‌العمر است. شناخت هر مسئله و موضوعی با تمام جوانب و مزایا و مضرات آن، شناخت انسان و فلسفه وجودی او بر روی زمین که می‌تواند مصلح یا جنگ‌افروز باشد، شناخت جهان و ملت‌ها، یادگیری مهارت‌های صلح و ... در پرتو مطالعه ممکن می‌گردد. چنین شناخت و بصیرتی زمینه‌ساز ایجاد تمدنی صلح‌آمیز و خشونت‌گریز است.

فرهنگ صلح و تحقق آن

جهانی سرشار از صلح و عدالت و امنیت، آرزوی بشر در همه دوران بوده و جهان امروز نیز بیشتر از همیشه، بدان محتاج است. گرچه در دیدگاه تاریخ و تاریخ‌نگاران این خواسته آرزویی ناممکن و دست‌نیافتنی است؛ آرزویی که در تمام دوران و جامعه‌ها، تحقق نیافته، اما در دیدگاه دینی و در وعده‌های مذاهب حق رسیدن به چنین جهانی، ممکن و دست‌یافتنی است، چنانچه در مقاطعی کوتاه که حکومت به دست پیامبران یا حکیمان و جانشینان آنان بوده، این خواسته بشریت تحقق یافته است. هر رویدادی که یکبار وقوع آن تجربه شده باشد، به حکم عقل، تکرار آن بار یا بارهای دیگر نیز ممکن است؛ از اینرو در نظر پیروان ادیان، صلح و عدالت و امنیت واقعی برای بشر، در هر دوره تاریخی ممکن دانسته شده، یعنی بشر خواهد توانست با پیروی از قواعد اخلاقی و اصول حکمت و خردورزی، سایه راحت و آسایش را بر سر خود ببیند. همه عوامل ظلم، که منشأ تنازع و درگیری افراد یا ملت‌ها و دولت‌ها می‌شوند، عیناً موانع صلح و عدالت به حساب می‌آیند و به آن آسیب وارد می‌سازند. هم شناخت صلح و عدالت و هم برقراری آن بستگی به شناخت عواملی بداخلاقی دارد که مواد و عناصر اصلی آتش‌افروزی جنگ و دشمنی است. انسان برای رسیدن به اخلاق دینی و آداب الهی که ضامن

برپایی تمدنی انسانی محض و تحقق صلح و عدالت در جهان است، بایستی در بیشتر موارد پا بر روی غرایز حیوانی و منطقی که آن را می‌توان منطق حیوانی یا منطق زور و قانون جنگل نامید، بگذارد و در فضایی انسانی قرار گیرد، فضایی که جزء با آن نمی‌توان به عمق دعوت پیامبران و مفهوم پیام وحی الهی و کتاب مقدس آسمانی رسید و حتی از آن آگاه شد و جزء در این شیوه، برقراری صلح و عدالت ممکن نیست (خامنه‌ای، ۱۳۸۱).

کانت، نیل به صلح را از چهار عامل متأثر دانسته است: عامل نخست انسان خردمندی است که بی‌تناقض به پدیده‌های جهان و به اعمال خود فکر می‌کند و همزمان از نگاه دیگران نیز می‌اندیشد. عامل دوم، انسان اخلاقی است که دارای اراده است، آزاد است و در پرتو آزادی، آگاهانه اعمال خویش را برحسب تکلیف و نه برحسب نتایج انتخاب می‌کند. در سطح ملی، کانت به یک نظام جمهوری عقیده دارد که تابع اراده اکثریت آرای مردم است. در سطح بین‌المللی نیز اندیشه تشکیل فدراسیون دولت‌های آزاد با حداقل نهادینگی را پیشنهاد می‌کند. به باور او تشکیل این فدراسیون خود وسیله تحقق اندیشه و غایت والاتری با عنوان ایده جهان‌وطن و شهروند جهانی است. کانت عقیده دارد که غایتی طبیعی، انسان را به سوی جهان‌وطنی سوق می‌دهد؛ ولی زمانی این غایت به نتیجه خواهد رسید که زندگی انسانی، سراسر اخلاقی شود و خرد در همه شئون سیاسی و اجتماعی بکار گرفته شود (قادری و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۸-۴۷). در زنجیره رسیدن به خرد ابتدا با داده مواجه می‌شویم، سپس اطلاعات، بعد از آن دانش و در مرحله بالاتری به خرد می‌رسیم. اطلاع‌جویی و مطالعه عمیق و مبتنی بر تفکر، مولفه مهمی در دستیابی به خرد است. خرد با استفاده از دانش منجر به تصمیم‌گیری صحیح خواهد شد.

موسسه اقتصاد و صلح^۱ (۲۰۱۶)، کلید کاهش معکوس در صلح را ایجاد صلح مثبت می‌داند که چارچوبی جامع از نگرش‌های کلیدی، نهادها و ساختارهایی است که به ایجاد صلح در درازمدت منجر خواهد شد. چارچوب موسسه اقتصاد و صلح برای صلح مثبت براساس ۸ عامل قرار گرفته است. عوامل صلح مثبت نه تنها صلح را حفظ می‌کند، بلکه از محیطی که در آن پتانسیل انسانی شکوفا می‌شود، حمایت می‌کند. صلح مثبت با بسیاری از ویژگی‌های اجتماعی دیگر که مطلوب در نظر گرفته می‌شوند، از جمله نتایج اقتصادی بهتر، اقدامات تندرستی، سطح برابری جنسیتی و عملکرد زیست‌محیطی همراه است. این عوامل عبارتند از: عملکرد خوب دولت (حکمرانی خوب)؛ محیط کسب‌وکار سالم؛ توزیع عادلانه منابعی نظیر آموزش و بهداشت؛ پذیرش حقوق دیگران؛ روابط خوب و صلح‌آمیز با همسایگان؛ جریان آزاد اطلاعات؛ سطح بالای آموزش و پرورش؛ و سطح پایین فساد. این موسسه دسترسی به اطلاعات به منظور آگاهی‌رسانی به شهروندان را عامل

¹ Institute for Economics and Peace

مهمی در تصمیم‌گیری‌های بهتر و پاسخ منطقی‌تر در زمان بحران می‌داند. همچنین آموزش و توسعه دانش را عامل بهبود بهره‌وری اقتصادی، مراقبت از جوان، قادر ساختن افراد به مشارکت سیاسی و افزایش سرمایه‌های اجتماعی بیان می‌کند. این امر بطور ضمنی گویای اهمیت مطالعه و اطلاعات و آموزش با تکیه بر اطلاعات مناسب در ایجاد صلح در جامعه است.

آنچه در زمینه صلح مسلم است این است که تحقق آن در جوامع حاضر، بدون ترویج و نهادینه کردن آن ناممکن است. از اینروست که سازمان‌های بین‌المللی همچون یونسکو، این امر را در سرلوحه کار خود قرار داده‌اند و در این مورد برنامه‌هایی در دست اجرا دارند (ناجی و خطیبی‌مقدم، پیشین: ۱۲۲-۱۲۱). توجه به صلح توسط سازمان‌های بین‌المللی نشانگر اراده جدی جامعه بین‌الملل برای تحقق صلح و امنیت جهانی و اهمیت آن است. یونسکو سازمانی است که در سال ۱۹۴۵ ایجاد شد و هدف اصلی آن کمک به صلح و امنیت در جهان با ترویج همکاری میان ملت‌ها از طریق آموزش، علم، فرهنگ و ارتباطات به منظور ترویج احترام جهانی برای عدالت، حاکمیت قانون، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی که برای مردم جهان بدون تمایز قائل شدن بین افراد از نظر نژاد، جنس، زبان یا مذهب توسط منشور سازمان ملل متحد تأیید شده است. یونسکو برای انجام تعهدات خود، ۵ وظیفه اصلی را به شرح ذیل انجام می‌دهد: (۱) مطالعات آینده‌نگر در آموزش، علم، فرهنگ و ارتباطات برای دنیای فردا؛ (۲) توسعه، انتقال و به اشتراک گذاری دانش از طریق فعالیت‌های ۱۵ پژوهشی، آموزشی و تدریس؛ (۳) اقدامات مجموعه استاندارد برای تهیه و تصویب ابزارها و توصیه‌های قانونی؛ (۴) ارائه کارشناسی از طریق همکاری‌های فنی به کشورهای عضو برای پروژه‌ها و سیاست‌های توسعه آنها و (۵) مبادله اطلاعات تخصصی (Unesco, Ibid: 2). دقت در وظایف و اقدامات یونسکو بعنوان نمونه‌ای از سازمان‌های بین‌المللی درگیر صلح، گویای اهمیت علم و دانش و اطلاع‌رسانی در فرایند ایجاد و حفظ صلح است. در تمامی فرایندهای مذکور، مطالعه عنصر اساسی است. یونسکو در اساسنامه خود در سال ۲۰۰۰ که سال جهانی فرهنگ صلح نام نهاده است، می‌گوید: «از آنجا که جنگ‌ها در ذهن انسان‌ها آغاز می‌شود، دفاع از صلح نیز باید در ذهن آنها ساخته شود». برای گسترش فرهنگ صلح، می‌بایست تلاشی جهانی برای تغییر شیوه تفکر و رفتار مردم به سمت فرهنگی صلح‌آمیز صورت گیرد. این فرهنگ مجموعه‌ای است از ارزش‌ها، نگرش‌ها، سنت‌ها و روش‌های رفتاری و سبک زندگی (ناجی و خطیبی‌مقدم، پیشین: ۱۲۹). آیا می‌توان در ساخت چنین فرهنگی، اهمیت مطالعه و کتاب را نادیده گرفت!

¹ Standard-setting actions

² Expertise

وضعیت صلح در دنیا: گزارش آماری

شاخص صلح جهانی نام یک شاخص برای اندازه‌گیری میزان صلح و آرامش نسبی در کشورهاست. این شاخص، سالیانه توسط موسسه اقتصاد و صلح در استرالیا تعیین می‌گردد. رتبه‌بندی ۱۶۳ کشور براساس لحاظ نمودن ۲۳ شاخص در سطح داخلی و خارجی با احتساب ۶۰ درصد صلح داخلی و ۴۰ درصد صلح خارجی انجام شده است. توجه و تأکید به اهمیت شاخص‌های داخلی خود بیانگر تأثیرپذیری فضای بین‌الملل از فضای داخلی کشورهاست. شاخص‌هایی که خود در سه سطح اصلی قرار گرفته‌اند؛ امنیت، درگیری‌های داخلی و بین‌المللی و نظامی‌سازی. موسسه اقتصاد و صلح برای هر کشوری ۵ امتیاز لحاظ کرده است، هراندازه این امتیاز پایین‌تر باشد، صلح بیشتری بر آن کشور حاکم است. نکته مهم تقسیم‌بندی نمرات شاخص‌هاست، شاخص‌هایی که بیشتر ماهیت اجتماعی دارند از اهمیت مضاعفی برخوردار هستند. شاخص‌های صلح همراه با وزن هر شاخص در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول شماره (۱) شاخص‌های صلح داخلی و خارجی موسسه اقتصاد و صلح در سال ۲۰۱۶

وزن شاخص از ۱-۵	شاخص	
۳	مشاهده جرم و جنایت	صلح داخلی
۳	تعداد مأموران امنیتی و پلیس	
۴	نرخ قتل	
۳	میزان حبس	
۳	دسترسی به سلاح‌های کوچک	
۵	شدت درگیری‌های داخلی	
۳	تظاهرات خشونت‌آمیز	
۴	جرایم خشونت‌آمیز	
۴	بی‌ثباتی سیاسی	
۴	ترور سیاسی	
۲	واردات سلاح	
۲	تأثیر تروریسم	
۵	مرگ‌های ناشی از درگیری‌های داخلی	
۲/۵۶	مبارزه درگیری‌های داخلی	
۲	مخارج نظامی (درصد تولید ناخالص داخلی)	صلح خارجی
۲	تعداد کارکنان نیروهای مسلح	
۲	بودجه حافظ صلح سازمان ملل	
۳	قابلیت‌های سلاح‌های سنگین و هسته‌ای	
۳	صادرات سلاح	
۴	پناهندگان و آوارگان داخلی	
۵	روابط با کشورهای همسایه	
۲/۲۸	تعداد، مدت‌زمان و نقش در درگیری‌های خارجی	
۵	مرگ‌های ناشی از درگیری‌های خارجی	

براساس دهمین گزارش سالانه موسسه اقتصاد و صلح، بطور کلی سطح جهانی از صلح روبه وخامت نهاده است و شکاف بین بیشترین و کمترین کشورهای صلح‌آمیز همچنان روبه گسترش است و این علامت خوبی برای صلح جهانی نیست. شاخص صلح جهانی در سال ۲۰۱۶ در قیاس با گذشته کاهش چشم‌گیری یافته است و نابرابری‌ها در سطح جهان در حال رشد است. وضعیت در کشورهایی که صلح بر آنها حاکم است روبه بهبود بوده، اما وضعیت کشورهایی که درگیر بحران‌ها و تنش‌های داخلی‌اند، روزبه‌روز وخیم‌تر می‌شود. کاهش صلح جهانی به دلیل وضعیت پیش‌آمده در خاورمیانه و شمال آفریقا است. این کاهش‌ها به دلیل تأثیر تروریسم و بی‌ثباتی سیاسی رخ داده است.

در جدول ۲ رتبه هر کشور در شاخص صلح جهانی نشان داده شده است. همانطور که داده‌ها نشان می‌دهد کشورهای ایسلند، دانمارک، اتریش، نیوزیلند، پرتغال، جمهوری چک، سوئیس، کانادا، ژاپن و اسلونی صلح‌آمیزترین کشورهای دنیا هستند. در مقابل کشورهای سوریه، سودان جنوبی، عراق، افغانستان، سومالی، یمن، جمهوری آفریقای مرکزی، اوکراین، سودان و لیبی خطرناک‌ترین کشورهای جهان می‌باشند. در مجموع، صلح‌آمیزترین مناطق جهان به ترتیب اروپا، آمریکای شمالی، آسیا-اقیانوسیه، آمریکای مرکزی و کارائیب، آمریکای جنوبی، جنوب صحرای آفریقا، روسیه و اوراسیا، جنوب آسیا، خاورمیانه و شمال آفریقا است.

۱۷

جدول شماره ۲) رتبه کشورها در صلح براساس آمار موسسه اقتصاد و صلح در سال ۲۰۱۶

رتبه	نام کشور	نمره	رتبه	نام کشور	نمره	رتبه	نام کشور	نمره	رتبه	نام کشور	نمره
۱	ایسلند	۱/۱۹۲	۴۲	اندونزی	۱/۷۹۹	۸۳	بنگلادش	۲/۰۴۵	۱۲۴	قرقیزستان	۲/۲۹۷
۲	دانمارک	۱/۲۴۶	۴۳	سیرالئون	۱/۸۰۵	۸۴	ترینیداد	۲/۰۵۶	۱۲۵	تایلند	۲/۳۱۲
۳	اتریش	۱/۲۷۸	۴۴	غنا	۱/۸۰۹	۸۵	گرجستان	۲/۰۵۷	۱۲۶	آفریقای جنوبی	۲/۳۱۶
۴	نیوزیلند	۱/۲۸۷	۴۵	مالاوی	۱/۸۱۷	۸۵	کوبا	۲/۰۵۷	۱۲۷	زیمبابوه	۲/۳۲۲
۵	پرتغال	۱/۳۵۶	۴۶	فرانسه	۱/۸۲۹	۸۵	پرو	۲/۰۵۷	۱۲۸	رواندا	۲/۳۲۳
۶	چک	۱/۳۶۰	۴۷	انگلستان	۱/۸۳۰	۸۸	بورکینا فاسو	۲/۰۶۳	۱۲۹	عربستان	۲/۳۳۸
۷	سوئیس	۱/۳۷۰	۴۸	صربستان	۱/۸۳۴	۸۹	هائیتی	۲/۰۶۶	۱۳۰	کامرون	۲/۳۵۶
۸	کانادا	۱/۳۸۸	۴۹	پاناما	۱/۸۳۷	۹۰	سوازیلند	۲/۰۷۴	۱۳۱	کنیا	۲/۳۷۹
۹	ژاپن	۱/۳۹۵	۵۰	مغولستان	۱/۸۳۸	۹۱	مراکش	۲/۰۸۶	۱۳۲	بحرین	۲/۳۹۸
۱۰	اسلونی	۱/۴۰۸	۵۱	کویت	۱/۸۴۲	۹۲	گامبیا	۲/۰۹۱	۱۳۳	ایران	۲/۴۱۱
۱۱	فنلاند	۱/۴۲۹	۵۲	لائوس	۱/۸۵۲	۹۳	جامائیکا	۲/۰۹۱	۱۳۴	آذربایجان	۲/۴۵۰
۱۲	ایرلند	۱/۴۳۳	۵۳	کره جنوبی	۱/۸۵۸	۹۴	مقدونیه	۲/۰۹۲	۱۳۵	اریتره	۲/۴۶۰
۱۳	بوتان	۱/۴۴۵	۵۴	آلبانی	۱/۸۶۷	۹۵	گویان	۲/۱۰۵	۱۳۶	چاد	۲/۴۶۴
۱۴	سوئد	۱/۴۶۱	۵۵	نامیبیا	۱/۸۷۳	۹۶	اردن	۲/۱۲۷	۱۳۷	مالی	۲/۴۸۹
۱۵	استرالیا	۱/۴۶۵	۵۶	تیمور شرقی	۱/۸۷۹	۹۷	سری لانکا	۲/۱۲۳	۱۳۸	برونئی	۲/۵۰۰
۱۶	آلمان	۱/۴۸۶	۵۷	مونتنگرو	۱/۸۸۴	۹۸	آنگولا	۲/۱۴۰	۱۳۹	فیلیپین	۲/۵۱۱
۱۷	نروژ	۱/۵۰۰	۵۸	تانزانیا	۱/۸۹۹	۹۹	پاپوا گینه نو	۲/۱۴۳	۱۴۰	مکزیک	۲/۵۵۷
۱۸	بلژیک	۱/۵۲۸	۵۹	ویتنام	۱/۹۰۶	۹۹	دومینیک	۲/۱۴۳	۱۴۱	هند	۲/۵۶۶
۱۹	مجارستان	۱/۵۳۴	۶۰	بوسنی	۱/۹۱۵	۱۰۱	اوگاندا	۲/۱۴۸	۱۴۲	مصر	۲/۵۷۴
۲۰	سنگاپور	۱/۵۳۵	۶۱	امارات عربی	۱/۹۳۱	۱۰۱	گینه	۲/۱۴۸	۱۴۳	ونزوئلا	۲/۶۵۱

۲/۷۱۰	ترکیه	۱۴۵	۲/۱۵۴	آمریکا	۱۰۳	۱/۹۴۰	گینه استوایی	۶۲	۱/۵۴۱	هلند	۲۱
۲/۷۵۲	لبنان	۱۴۶	۲/۱۶۱	کامبوج	۱۰۴	۱/۹۴۱	لسوتو	۶۳	۱/۵۵۷	لهستان	۲۲
۲/۷۶۴	کلمبیا	۱۴۷	۲/۱۷۶	برزیل	۱۰۵	۱/۹۴۹	تونس	۶۴	۱/۵۵۹	موریس	۲۳
۲/۸۳۲	فلسطین	۱۴۸	۲/۲۰۲	بلاروس	۱۰۶	۱/۹۵۳	مولدووا	۶۵	۱/۶۰۳	اسلواکی	۲۴
۲/۸۷۷	نیجریه	۱۴۹	۲/۲۰۲	ترکمنستان	۱۰۶	۱/۹۵۴	توگو	۶۶	۱/۶۰۴	اسپانیا	۲۵
۲/۹۴۴	کره شمالی	۱۵۰	۲/۲۱۳	الجزایر	۱۰۸	۱/۹۵۷	آرژانتین	۶۷	۱/۶۳۳	کرواسی	۲۶
۳/۰۷۹	روسیه	۱۵۱	۲/۲۱۶	ازبکستان	۱۰۹	۱/۹۶۳	موزامبیک	۶۸	۱/۶۳۵	شیلی	۲۷
۳/۱۱۲	کنگو	۱۵۲	۲/۲۱۸	ارمنستان	۱۱۰	۱/۹۷۵	نیکاراگوئه	۶۹	۱/۶۳۹	بوتسوانا	۲۸
۳/۱۴۵	پاکستان	۱۵۳	۲/۲۳۷	هندوراس	۱۱۱	۱/۹۷۸	سنگال	۷۰	۱/۶۴۶	بلغارستان	۲۹
۳/۲۰۰	لیبی	۱۵۴	۲/۲۳۷	السالوادور	۱۱۱	۱/۹۹۴	قبرس	۷۱	۱/۶۴۸	مالزی	۳۰
۲/۲۶۹	سودان	۱۵۵	۲/۲۳۹	نیجر	۱۱۳	۱/۹۹۸	بنین	۷۲	۱/۶۴۹	رومانی	۳۱
۲/۲۸۷	اوکراین	۱۵۶	۲/۲۴۹	کنگو	۱۱۴	۱/۹۹۸	لیبریا	۷۲	۱/۶۸۰	لتونی	۳۲
۳/۳۵۴	آفریقای مرکزی	۱۵۷	۲/۲۵۶	میانمار	۱۱۵	۲/۰۱۶	عمان	۷۴	۱/۶۹۹	کاستاریکا	۳۳
۳/۳۹۹	یمن	۱۵۸	۲/۲۶۴	گینه بیسائو	۱۱۶	۲/۰۱۹	قزاقستان	۷۵	۱/۷۱۶	قطر	۳۴
۳/۴۱۴	سومالی	۱۵۹	۲/۲۷۰	گواتمالا	۱۱۷	۲/۰۲۰	اکوادور	۷۶	۱/۷۲۶	اروگوئه	۳۵
۳/۵۳۸	افغانستان	۱۶۰	۲/۲۷۹	ساحل عاج	۱۱۸	۲/۰۲۲	کوزوو	۷۷	۱/۷۳۲	استونی	۳۶
۳/۵۷۰	عراق	۱۶۱	۲/۲۸۴	اتیوپی	۱۱۹	۲/۰۲۶	نیپال	۷۸	۱/۷۳۵	لیتوانی	۳۷
۳/۵۹۳	سودان جنوبی	۱۶۲	۲/۲۸۸	چین	۱۲۰	۲/۰۳۳	گابن	۷۹	۱/۷۶۳	ماداگاسکار	۳۸
۳/۸۰۶	سوریه	۱۶۳	۲/۲۹۲	جیبوتی	۱۲۱	۲/۰۳۷	پاراگوئه	۸۰	۱/۷۷۴	ایتالیا	۳۹
			۲/۲۹۳	تاجیکستان	۱۲۲	۲/۰۳۸	بولیوی	۸۱	۱/۷۸۳	زامبیا	۴۰
			۲/۲۹۵	موریتانی	۱۲۳	۲/۰۴۴	یونان	۸۲	۱/۷۸۷	تایوان	۴۱

در ادامه وضعیت ۲۳ شاخص را در آرام‌ترین کشورهای جهان تبیین خواهیم نمود. همانطور که داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد در صلح داخلی این کشورها به علت برخورداری از ثبات سیاسی مناسب از تظاهرات خشونت‌آمیز و نیز ترور سیاسی فاصله گرفته و همینطور شهروندان نیازی به درگیری‌های داخلی و تهیه سلاح برای رسیدن به خواسته‌هایشان ندارند. لذا ناگفته پیداست شاخص ثبات سیاسی در کشورها که خود معلول عوامل دیگری است نقش تعیین‌کننده و علت‌گونه برای سایر شاخص‌ها دارد. دو شاخص جرم و جنایت و تعداد پلیس نسبت به دیگر شاخص‌ها وضعیت بدتری داشت. به نظر می‌رسد این مسئله که جرم در ابعاد فردی آن به دلیل پاره‌ای از نشانه‌ها مثل مهاجرت و حاشیه‌نشینی هیچ‌وقت صفر نخواهد شد، اما در جوامع توسعه‌یافته دامنه تأثیرگذاری آنها نیز محدود و در حد فرد باقی خواهد ماند. اما در کنار اقدامات پیشگیرانه حقوقی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ما ناگزیر از داشتن حداقلی از پلیس هستیم، بنابراین تقریباً تعداد پلیس و میزان جرائم به هم ارتباط پیدا کرده‌اند. در سطح خارجی نیز عمده شاخص‌ها ناظر به فعالیت‌های مدنی و نیز کمک به تحقق صلح جهانی توسط کشورهاست؛ از اینرو تلاش برای تقویت همگرایی جهانی از شاخص‌های اصلی ارزیابی محسوب شده است. همچنین اگرچه مخارج نظامی در این کشورها کم شده است، ولی هنوز بطور کامل صفر نشده و این نشان می‌دهد این کشورها با وجود نداشتن دشمن و نیز برخورداری مطلوب از توسعه و ثبات، هنوز در سطح جهانی تهدیداتی ولو اندک را حس می‌کنند.

جدول شماره ۳) وضعیت شاخص‌های صلح در آرام‌ترین کشورهای دنیا براساس آمار موسسه اقتصاد و صلح در سال ۲۰۱۶

نام شاخص	نام کشور									
	ایسلند	دانمارک	اتریش	نیوزیلند	پرتغال	چک	سوئیس	کانادا	ژاپن	اسلوانی
مشاهده جرم و جنایت	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
تعداد مأموران امنیتی و پلیس	۲	۲	۲/۶	۲	۳/۲	۲/۸	۲/۱	۲	۲	۲/۷
نرخ قتل	۱/۳	۱/۴	۱/۴	۱/۵	۱/۷	۱/۵	۱/۴	۱/۷	۱/۱	۱/۳
میزان حبس	۱/۴	۱/۵	۱/۸	۲/۵	۲/۱	۲/۶	۱/۷	۱/۸	۱/۴	۱/۶
دسترسی به سلاح‌های کوچک	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۱
شدت درگیری‌های داخلی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲
تظاهرات خشونت‌آمیز	۱	۱	۱	۱	۱/۵	۲	۱	۲	۱/۵	۲
جرایم خشونت‌آمیز	۱	۱	۱	۱/۵	۱	۱	۱	۱	۱	۱
بی‌ثباتی سیاسی	۱	۱	۱	۱	۱/۱	۱/۵	۱	۱	۱	۱
ترور سیاسی	۱	۱	۱	۱	۱/۵	۱	۱	۱	۱/۵	۱
واردات سلاح	۳/۱	۱/۹	۱/۱	۱/۷	۲/۵	۱/۱	۱/۲	۱/۵	۱/۲	۱/۵
تأثیر تروریسم	۱/۳	۱/۷	۱/۸	۱/۳	۱	۱/۹	۱/۱	۱/۹	۱/۳	۱
مرگ ناشی از درگیری‌های داخلی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
مبارزه درگیری‌های داخلی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
جمع کل نمره صلح داخلی	۱/۳۶	۱/۳۲	۱/۴۱	۱/۳۹	۱/۵۴	۱/۵۳	۱/۳۲	۱/۴۹	۱/۲۹	۱/۴۴
مخارج نظامی (تولید ناخالص)	۱/۱	۱/۶	۱/۳	۱/۷	۱/۵	۱/۵	۱/۳	۱/۴	۱/۵	۱/۵
تعداد کارکنان نیروهای مسلح	۱	۱/۵	۱/۴	۱/۳	۱/۵	۱/۳	۱/۴	۱/۳	۱/۳	۱/۶
بودجه حافظ صلح سازمان ملل	۱	۱	۱/۵	۱	۱/۳	۱/۱	۱/۱	۱	۱/۳	۱/۸
قابلیت سلاح سنگین و هسته‌ای	۱	۱/۱	۱/۱	۱	۱/۲	۱/۱	۱/۳	۱/۴	۲/۶	۱
صادرات سلاح	۱	۱/۴	۱/۵	۱/۵	۱	۱/۲	۵	۲/۱	۱	۱
پناهندگان و آوارگان داخلی	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
روابط با کشورهای همسایه	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	۲
تعداد، مدت‌زمان و نقش در درگیر	۱/۹	۲/۴	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۱/۹	۲/۵	۱	۱/۹
مرگ ناشی از درگیری خارجی	۱	۱	۱	۱	۱	۱/۲	۱	۱	۱	۱
جمع کل نمره صلح خارجی	۱/۱	۱/۳	۱/۳	۱/۲۷	۱/۲۶	۱/۲۶	۱/۵۶	۱/۴۱	۱/۵۲	۱/۴۲

وضعیت صلح در خاورمیانه: گزارش آماری

در گزارش موسسه اقتصاد و صلح در سال ۲۰۱۶، خاورمیانه (همراه با شمال آفریقا) خشونت‌آمیزترین منطقه جهان معرفی شده است. منطقه خاورمیانه شاهد بزرگترین افت نمره نسبت به سال گذشته بوده است، چراکه جنگ داخلی در سوریه و یمن عمیق‌تر و به افزایش مداخله خارجی منجر شده است. یمن با سابقه بحران سیاسی دیرینه خود که در اوایل سال ۲۰۱۵ دچار جنگ داخلی آشکار شد، شاهد یک رکود بزرگ گردید که ناشی از افزایش نرخ تلفات، افزایش عظیمی در پناهندگان و مردم آواره و بدتر شدن حملات تروریستی توسط هر دو گروه القاعده در شبه‌جزیره عربستان و داعش شد. مشقت‌های یمن، رتبه‌بندی برخی از همسایگان این کشور را نیز تحت تأثیر قرار داد. علاوه بر دخالت خارجی، دولت‌ها اکنون در حال پاسخ به تهدید روبه رشد

داخلی مطرح شده توسط داعش بعنوان ابراز نمرات تروریسم ضعیف‌تر برای عربستان سعودی، لیبی، تونس و مصر هستند. با این وجود، روند منطقه‌ای به صورت جهانی منفی نیست: ایران و عمان در نمرات خود بهبود داشته‌اند. علاوه بر این، بهبودهایی در مقیاس ترور سیاسی و کمک‌های مالی به مأموریت‌های حفظ صلح سازمان ملل، به ایران کمک کرد وضعیت رتبه خود را بهبود بخشد (موسسه اقتصاد و صلح، ۲۰۱۶). جدول ۴ نشانگر شاخص‌ها و رتبه صلح کشورهای منطقه خاورمیانه است. همانطور که داده‌های جدول مذکور نشان می‌دهد هیچیک از کشورهای منطقه رتبه مناسبی ندارد. قطر، کویت و امارات متحده عربی نسبت به سایر کشورهای منطقه وضعیت مطلوب‌تری را دارند. اما وضعیت صلح در یمن، عراق و سوریه کاملاً نامناسب است. اما حتی کشور قطر علیرغم اختلاف رتبه قابل توجه خود با سایر کشورهای منطقه، بازهم جزء کشورهای آرام دنیا محسوب نمی‌شود. همچنین نکته قابل توجه دیگر در جدول زیر، بالا بودن نمرات صلح داخلی نسبت به نمرات صلح خارجی است. در واقع در دهه اخیر بیشتر جنگ‌ها و درگیری‌ها در سطح داخلی رخ داده است که علت عمده آن فقدان ثبات سیاسی بعنوان یک شاخص زیربنایی بوده است. گسترده بودن و دائمی بودن تنش‌های سیاسی در این کشورها موجب شده است که بسیاری دیگر از ناآرامی‌ها بروز کند. اگر جرم و جنایت را بعنوان یک شاخص اجتماعی از سایر شاخص‌های سیاسی جدا کنیم، همچنین به شاخص تعداد مأموران امنیتی و پلیس هم نگاه کنیم، متوجه می‌شویم برخلاف مناطق توسعه‌یافته و کشورهای آرام دنیا که میزان این دو شاخص در آنها به یکدیگر نزدیک و هماهنگ است، اما در منطقه خاورمیانه افزایش تعداد پلیس و مأموران امنیتی بسیار بیشتر از میزان جرم و جنایت است. این تفاوت معنادار نشان می‌دهد ثبات سیاسی در خاورمیانه با چالش جدی مواجه است و دولت‌ها برای فائق آمدن بر مشکلات سیاسی از بکارگیری بیشتر قوه قهریه در کنترل اجتماعات و تنش‌های سیاسی در داخل ابایی ندارند. در ترکیه علیرغم برخی تلاش‌های موفق برای بهبود صلح در کشور اما به علت غلبه نگاه تجارت‌محور و محصور شدن رهبران در آرمان‌های دور و دراز تصنعی، دولت نتوانسته خود را از چارچوب حکومت ایدئولوژیک اقتدارگرا برهاند، در نتیجه قومیت‌ها و گروه‌های مذهبی بشدت تحت فشار قرار دارند و همین عامل باعث بی‌ثباتی سیاسی در این کشور شده و طبیعتاً این شکننده بودن ثبات سیاسی، عواقب و تأثیرات عمیق و گسترده‌ای به جای خواهد گذاشت. لازم به ذکر است موسسه اقتصاد و صلح، کشور ترکیه را جزء منطقه اروپا لحاظ نموده است که در اثر حاضر به جدول ذیل اضافه گردید.

جدول شماره ۴) شاخص‌ها و رتبه صلح کشورهای منطقه خاورمیانه براساس آمار موسسه اقتصاد و صلح در سال ۲۰۱۶

نام کشور											نام شاخص
سوریه	عراق	یمن	ترکیه	مصر	ایران	عربستان	عمان	امارات	کویت	قطر	
۵	۵	۵	۴	۳	۳	۳	۲	۳	۲	۲	مشاهده جنایت
۵	۵	۵	۲/۶	۴/۵	۳/۵	۴/۵	۴/۵	۴/۵	۵	۳/۵	تعداد مأموران امنیتی و پلیس

۲	۳/۵	۳/۳	۲/۶	۲/۴	۲/۷	۳/۱	۱/۶	۱/۳	۲	۳/۵	نرخ قتل
۱/۵	۲	۱/۴	۲/۸	۱/۶	۳/۳	۲/۳	۱/۳	۲/۸	۱/۷	۱/۴	میزان حبس
۵	۵	۵	۳	۳	۳	۳	۴	۲	۲	۲	دسترسی به سلاح کوچک
۵	۵	۵	۴	۴	۴	۴	۲	۲	۲	۱	شدت درگیری داخلی
۵	۴	۵	۳	۳	۳	۲	۳	۲	۲	۱	تظاهرات خشونت‌آمیز
۵	۵	۳	۳	۳/۵	۲	۱	۲	۱	۱	۱	جرایم خشونت‌آمیز
۴/۵	۴	۴/۳	۳/۱	۲/۴	۳/۶	۲/۶	۳	۲/۳	۳	۲	بی‌ثباتی سیاسی
۵	۵	۵	۳/۵	۴	۳/۵	۳	۲	۲/۵	۲	۱/۵	ترور سیاسی
۱/۹	۲	۱/۲	۱/۹	۱/۴	۱/۱	۴/۶	۵	۵	۵	۵	واردات سلاح
۴/۴	۵	۴/۱	۳/۶	۳/۸	۲/۵	۳	۱	۱/۵	۲/۸	۱	تأثیر تروریسم
۵	۵	۵	۳/۲	۳/۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	مرگ‌های ناشی از درگیری‌های داخلی
۵	۳/۸	۲/۴	۱/۶	۱/۷	۱/۳	۱	۱	۱	۱	۱	مبارزه درگیری‌های داخلی
۴/۲۴	۴/۲۴	۱/۹۱ ۳	۳/۰۶	۳	۲/۶۸	۲/۷۲	۲/۳۹	۲/۲۸	۲/۳۲	۱/۹۲	جمع کل نمره صلح داخلی
۳/۹	۵	۳	۱/۶	۲	۲/۸	۵	۵	۲/۷	۲/۴	۲/۵	مخارج نظامی (درصد تولید ناخالص داخلی)
۲/۱	۱/۳	۱/۱	۲	۱/۸	۲/۵	۲/۱	۲/۵	۲/۱	۱/۶	۱/۸	تعداد کارکنان نیروهای مسلح
۴/۱	۳/۱	۴/۲	۱/۲	۱	۱/۷	۱	۱/۶	۱/۲	۱/۱	۲/۱	بودجه حافظ صلح سازمان ملل
۳/۳	۱/۵	۱/۴	۳/۵	۳/۵	۲/۳	۲/۱	۱/۲	۱/۶	۱/۲	۱/۱	قابلیت‌های سلاح‌های سنگین و هسته‌ای
۱	۱	۱	۱/۳	۱	۱/۱	۱/۱	۱	۱/۴	۱	۱	صادرات سلاح
۵	۴/۹	۴/۱	۱/۴	۱	۱/۵	۱	۱	۱	۱	۱	پناهندگان و آوارگان داخلی
۵	۳	۴	۴	۳	۴	۳	۲	۲	۲	۳	روابط با کشورهای همسایه
۱	۱	۱/۳	۱/۹	۱/۴	۱	۱/۵	۱	۲/۴	۱	۱	تعداد، مدت‌زمان و نقش در درگیری‌های خارجی
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	مرگ‌های ناشی از درگیری‌های خارجی
۲/۹۳	۲/۴۲	۱/۳۴ ۲	۱/۹۹	۱/۴ ۱	۱/۹۹	۱/۹۸	۱/۸۱	۱/۷۱	۱/۳۷	۱/۶۱	جمع کل نمره صلح خارجی
۱۶۳	۱۶۱	۱۵ ۱	۱۴۵	۱۴ ۲	۱۳۳	۱۲۹	۷۴	۶۱	۵۱	۳۴	رتبه کل در جهان
۱۵	۱۴	۱۳	۱۰	۹	۸	۶	۴	۳	۲	۱	رتبه کل در منطقه

مطالعه چیست؟

مطالعه تلاش برای جذب اندیشه نویسنده و شناخت آن چیزی است که نویسنده انتقال داده است. افراد از طریق مطالعه به دانش دست می‌یابند (Busayo, 2005: 69-60). آدلر و ون دورن (۱۳۷۱) مطالعه را کسب اطلاعات یا فهمیدن مطالب و نتیجه آن را، ادراک و فهم بیشتر انسان دانسته‌اند. برطبق اظهار لون تعریف مطالعه دچار تغییرات زیادی شده است. در گذشته خواندن به شکل ساده‌ای به معنای استخراج اطلاعات بصری از هر کد یا سیستم داده شده بود، اما اکنون تعریف آن بسیار پیچیده‌تر شده و شامل درک همه متن متشکل از نشانه‌های نوشتاری است (Loan, 2011: 1). فدایی عراقی با اهمیت قائل شدن برای محتوا صرف‌نظر از محمل انتقال‌دهنده اطلاعات، سطوح مختلفی را برای مطالعه تعریف نموده است که به شرح ذیل‌اند:

- ۱- مطالعه سطح عالی (عمیق): شامل تدبیر (در آفاق و انفس)، مطالعه برای پدید آوردن نظریه، فهم و تفسیرهای عمیق علمی و دینی و مطالعات کنجکاوانه و انتقادی؛
- ۲- مطالعه فعال: شامل تدبیر، مطالعه برای اجرای پروژه، مطالعه برای تدریس و دانستن، مطالعه برای تهیه مقالات و کتب علمی (چاپی و الکترونیکی)، مطالعات مروری؛
- ۳- مطالعه مفید: شامل مطالعه برای آموزش، یادگیری (از ابتدایی تا دانشگاه)، خواندن برای کسب مهارت در سطح بالا، جستجوی فهرس یا بانک‌های علمی، مطالعه برای حل مسائل فردی و اجتماعی، خواندن رمان‌های مفید و هدف‌دار؛
- ۴- مطالعه اجباری (انفعالی): شامل انجام تکالیف درسی، خواندن اجباری، دانستن برای مهارت‌های معمول زندگی (وقتی که گرفتار می‌شوید)، حل مسئله شخصی؛
- ۵- مطالعه سطحی: شامل خواندن سطحی، قرائت قرآن و یا دعا بدون دقت و تدبیر، خواندن روزنامه، خواندن‌های تفریحی (چاپی و اینترنتی)، مرور حاشیه‌ها به جای متن، مطالعه برای پر کردن ساعات فراغت و بی‌هدف؛
- ۶- شبه مطالعه: شامل خواندن سرپایی مانند سرفصل اخبار (عناوین روزنامه و یا زیرنویس تلویزیون)، مرور سریع روزنامه‌ها (مثلاً در اتوبوس یا هواپیما)، خواندن ایمیل‌های خبری و ... (فدایی عراقی، ۱۳۹۴: ۱۹۷-۱۹۶).

اهمیت و آثار مطالعه

اگر در اولین آیات در اولین سوره نازل شده بر پیامبر اسلام دقت کنیم، عصاره پیام پیامبر آخر را در قرائت و خواندن و اهداف آن خواهیم یافت که نشان می‌دهد خالق جهان از بشر آخرالزمان چه انتظاراتی دارد. این آیا بدین قرار است: «إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱)؛ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲)؛ إِفْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳)؛ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴)؛ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (۵)». یعنی: «بخوان به نام پروردگاری که تو را خلق کرد، او انسان را از علق آفرید. بخوان و پروردگارت گرامی‌ترین است. او که با قلم آموخت. به بشر آنچه را نمی‌دانست یاد داد».

این آیات نشانگر خط‌مشی رسالت پیامبر است؛ برنامه رهبری اوست که با خواندن شروع و با تعلیم پایان می‌یابد. اهمیت خواندن به آن اندازه است که نه تنها افراد با مقدار آن خود را محک می‌زنند، بلکه جوامع و ملت‌ها با تعیین درجه توجه به این امر مهم بعنوان شاخص توسعه و ترقی نگاه می‌کنند (فدایی عراقی، پیشین: ۱۹۳-۱۹۵). این توضیح کوتاه بر اهمیت مطالعه در دین مبین اسلام، بیانگر اهمیت این امر در نزد مسلمانان است. مطالعه و کتابخوانی یکی از شاخص‌های رشد و بالندگی هر کشور و ابزار اصلی افزایش سطح آگاهی و دانش یکپایه افراد جامعه است. افزایش سطح آگاهی و دانش افراد جامعه موجب بهبود نگرش و رفتار آنان و تجلی توانایی‌ها و استعدادهاى نهفته در راستای هموار ساختن و تسریع فرایند پیشرفت جامعه می‌شود و توسعه فرهنگی است که به دنبال خود توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جامعه را رقم می‌زند. لازمه توسعه ۲۳ همه‌جانبه یک کشور، داشتن مردمی آگاه، باشعور و با درایت و دارای فکر صحیح و درست است. در جوامع پیشرفته سال‌هاست که توجه به ارتقای سطح آگاهی و دانش عمومی از عوامل و رمز پیشرفت محسوب می‌شود (دهقانی راینی و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۳۰).

عوامل موثر بر مطالعه

در بررسی عوامل موثر بر میزان مطالعه می‌توان به عواملی اشاره کرد که هر یک بصورت بالقوه می‌توانند منشأ سود و یا زیان گردند. بنابراین هر عاملی هم قابلیت آن را دارد که تأثیر مثبت داشته و مشوق واقع شود و هم بعنوان یک عامل منفی و بازدارنده عمل کند. این عوامل همیشه ساده و روشن نبوده، گاه بسیار ظریف و دقیق هستند و بیشترشان بر یکدیگر تأثیر متقابل می‌گذارند. خانواده، آموزش و پرورش، دانشگاه، آموزش عالی، کیفیت و کمیت کتب، سیاست‌های فرهنگی، توسعه اقتصادی و اجتماعی، کتابخانه‌ها، رسانه‌های جمعی و اجتماعی، ناشران، کتاب‌فروشی‌ها و دولت از جمله عوامل موثر بر مطالعه می‌باشند. فقر، وجود رسانه‌های متعدد و جدید، عدم آموزش صحیح، گرایش‌های شدید به فعالیت‌های اقتصادی، انفعالی عمل کردن رسانه‌های گروهی بویژه صدا و سیما و از همه مهمتر ریشه‌دار نبودن فرهنگ کتابخوانی از دلایل عمده پایین بودن سرانه

مطالعه در کشوری مانند ایران است (نظری و عصاره، ۱۳۹۰: ۵۷). هریک از این عوامل خود متأثر از زبان، دین و مذهب، آداب و رسوم، سبک زندگی، نظام‌های ارزشی، الگوهای نهادی، سطح اقتصادی در خانواده و دولت و نظایر آن هستند. همچنین مجموعه الگوهای پنداری، رفتاری و گفتاری نیز مانند ارزش‌های هسته‌ای هر فرد و جامعه یعنی باور نسبت به آنچه خوب و مطلوب است وضعیت مطالعه فرد را تحت شعاع خود قرار می‌دهند (سامانیان، ۱۳۷۹: ۱۲۹).

وضعیت مطالعه (شاخص‌های مرتبط) در دنیا با تأکید ویژه بر خاورمیانه: گزارش آماری

یکی از شاخص‌های فرهنگی قابل توجه که نمودی از توسعه‌یافتگی کشورهاست، سرانه مطالعه و کتابخوانی است. جهت سنجش سرانه مطالعه می‌توان مدت زمان مطالعه فرد را در طول روز، هفته، ماه و یا سال لحاظ نمود و یا تعداد کتاب‌های خوانده‌شده توسط هر فرد را محاسبه کرد. اگرچه مطالعه آزاد و صرفاً مطالعه کتاب را ملاک مناسب و مقبولی برای سنجش سرانه مطالعه می‌دانند، اما می‌توان گفت تعریف استاندارد از سرانه مطالعه که در تمام دنیا بر آن اجماع وجود داشته باشد، وجود ندارد. از اینرو کشورهای مختلف، هر یک براساس تعاریفی که از سرانه مطالعه دارند، به سنجش آن می‌پردازند و این امر مقایسه مطالعه در سطح جهان را دشوار می‌سازد. نوع خواندن (درسی و غیردرسی، حرفه‌ای و آزاد)، موضوع (دینی نظیر خواندن کتب مقدس و غیردینی)، نوع منبع (کتاب، مجله، روزنامه و ...) و محمل یا ابزار انتقال‌دهنده اطلاعات (چاپی و الکترونیکی)، هر یک چالش‌هایی را در تعریف و سنجش سرانه مطالعه ایجاد می‌کنند که توجه به آنها ضروری است. بویژه در عصر حاضر که فناوری‌های الکترونیکی و دیجیتال با زندگی افراد عجین شده و محمل‌های الکترونیکی جزء منابع رایج مطالعه بخصوص در بین جوانان شده‌اند، این چالش پررنگ‌تر شده و محل بحث و تأمل بیشتری دارد. از سوی دیگر موسسه یا نهادی که بطور منظم به بررسی و سنجش سرانه مطالعه در تمام دنیا بپردازد، وجود ندارد. بررسی‌های صورت گرفته توسط موسسات، تنها بخش کوچکی از کشورهای جهان را پوشش می‌دهد. در داخل کشورها نیز نظیر ایران ملاک و میزان معتبری برای تعریف سرانه مطالعه وجود نداشته، آمارهای اعلام شده به‌روز نبوده و در واقع می‌توان گفت چندان قابل اعتماد نیستند. برخی آمارها در پی مناسب جلوه دادن سرانه مطالعه و برخی دیگر در پی فاجعه‌آمیز نشان دادن وضعیت برآمده‌اند. با این حال جهت تبیین وضعیت موجود در دنیا چاره‌ای جزء استفاده از آمارهای منتشرشده وجود ندارد که در ادامه به ارائه و تحلیل آنها خواهیم پرداخت. سعی بر آن بوده که آمارهایی ملاک عمل قرار گیرد که یا توسط موسسات معتبر منتشر شده و یا برپایه تحقیقات علمی انجام شده است. همچنین لازم به ذکر است باتوجه به عدم اجماع بر سر تعریف سرانه مطالعه در دنیا، این پژوهش درصدد است بجای جمع‌آوری آمارهای منفرد

ارائه شده از وضعیت مطالعه توسط هر کشور، بر پژوهش‌هایی که کشورهای متعددی را بعنوان جامعه آماری تحت مطالعه برگزیده‌اند، تکیه کند تا مقایسه‌های انجام شده بر مبنای قابل اعتمادتری انجام شود. بر پایه جدیدترین آمار منتشره شده، طبق شاخص نمره فرهنگ جهانی^۱ (۲۰۱۵) و محاسبه میزان مطالعه هفتگی برای هر نفر در ۳۰ کشور دنیا در مناطق مختلف (مندرج در جدول ۵)، کشورهای هند، تایلند و چین در صدر کشورهای هستند که بیشترین میزان مطالعه را در طول هفته دارند. کمترین میزان نیز متعلق به کره، ژاپن و تایوان است. این آمار کاملاً قابل تأمل است. آنچه معمولاً در مجامع رسمی و غیررسمی شنیده می‌شود این است که ژاپن در صدر کشورهای پر مطالعه قرار دارد، درحالی‌که در این بررسی، خلاف آن را شاهد هستیم و کشور هند با دو برابر و نیم میزان نسبت به سرانه مطالعه در ژاپن در صدر قرار گرفته است. جالب توجه آنکه مصر و عربستان سعودی که جزء کشورهای خاورمیانه هستند، به نسبت وضعیت مطالعه مناسبی دارند. وضعیت ترکیه چندان مناسب گزارش نشده است.

جدول ۵) وضعیت مطالعه هفتگی هر نفر براساس آمار شاخص نمره فرهنگ جهانی

رتبه	نام کشور	میزان مطالعه به دقیقه در هفته	رتبه	نام کشور	میزان مطالعه به دقیقه در هفته
۱	هند	۱۰:۴۲	۱۵	استرالیا	۶:۱۸
۲	تایلند	۹:۲۴	۱۷	اندونزی	۶:۰۰
۳	چین	۸:۰۰	۱۸	آرژانتین	۵:۵۴
۴	فیلیپین	۷:۳۶	۱۸	ترکیه	۵:۵۴
۵	مصر	۷:۳۰	۲۰	اسپانیا	۵:۴۸
۶	جمهوری چک	۷:۲۴	۲۰	کانادا	۵:۴۸
۷	روسیه	۷:۰۶	۲۲	آلمان	۵:۴۲
۸	سودان	۶:۵۴	۲۲	ایالات متحده	۵:۴۲
۸	فرانسه	۶:۵۴	۲۴	ایتالیا	۵:۳۶
۱۰	مجارستان	۶:۴۸	۲۵	مکزیک	۵:۳۰
۱۰	عربستان سعودی	۶:۴۸	۲۶	انگلستان	۵:۱۸
۱۲	هنگ کنگ	۶:۴۲	۲۷	برزیل	۵:۱۲
۱۳	لهستان	۶:۳۰	۲۸	تایوان	۵:۰۰
۱۴	ونزوئلا	۶:۲۴	۲۹	ژاپن	۴:۰۶
۱۵	آفریقای جنوبی	۶:۱۸	۳۰	کره	۳:۰۶

مرکز مطالعات گذران وقت آدر دانشگاه آکسفورد در سال ۲۰۱۰ به بررسی مطالعه حرفه‌ای (در راستای حرفه و شغل) و مطالعه آزاد (مطالعه در زمان اوقات فراغت) افراد در ۲۲ کشور دنیا در مناطق مختلف پرداخته است. در این بررسی ملاک مطالعه، خواندن کتاب و سایر منابع چاپی بوده است. همانطور که داده‌های جدول ۶

^۱ World Culture Score Index

^۲ Centre for Time Use Research

نشان می‌دهد کشورهای فنلاند، ژاپن، آلمان، هلند و استونی بیشترین و بلغارستان، برزیل، استرالیا، آمریکا و ایتالیا کمترین میزان مطالعه را در مجموع دارند. اگرچه رتبه کشورها در مطالعه آزاد و حرفه‌ای با رتبه آنها در مجموع متفاوت است. مردم ژاپن، ترکیه و برزیل بیشترین میزان مطالعه حرفه‌ای و مردم کشورهای فنلاند، استونی، آلمان، هلند بیشترین میزان مطالعه آزاد را دارند. ترکیه تنها کشور خاورمیانه‌ای است که در این تحقیق مورد سنجش قرار گرفته و در مجموع رتبه چندان مناسبی را هم کسب نکرده است؛ بویژه در قسمت مطالعه آزاد، کمترین رتبه را در بین همه کشورها اخذ نموده است.

جدول ۶) سرانه مطالعه در جهان براساس آمار مرکز مطالعات گذران وقت در سال ۲۰۱۰

رتبه	نام کشور	سرانه مطالعه در راستای حرفه	سرانه مطالعه آزاد	سرانه مطالعه به دقیقه در روز
۱	فنلاند	۱۵	۴۲	۵۷
۲	ژاپن	۳۵	۱۷	۵۲
۳	آلمان	۱۴	۳۳	۴۷
۴	هلند	۱۴	۳۲	۴۶
۵	استونی	۹	۳۵	۴۴
۶	نروژ	۱۲	۳۲	۴۴
۷	سوئد	۱۲	۲۸	۴۰
۸	لاتویا	۱۶	۲۴	۴۰
۹	لهستان	۱۷	۲۲	۳۹
۱۰	لیتوانی	۱۷	۲۱	۳۸
۱۱	بلژیک	۱۷	۲۱	۳۸
۱۲	فرانسه	۱۶	۱۹	۳۵
۱۳	ترکیه	۲۴	۱۱	۳۵
۱۴	اسلوونی	۱۳	۲۱	۳۴
۱۵	کره	۱۷	۱۵	۳۲
۱۶	اسپانیا	۱۷	۱۴	۳۱
۱۷	انگلستان	۸	۲۱	۲۹
۱۸	ایتالیا	۹	۱۷	۲۶
۱۹	آمریکا	۹	۱۶	۲۵
۲۰	استرالیا	۶	۱۸	۲۴
۲۱	برزیل	۱۸	۶	۲۴
۲۲	بلغارستان	۵	۱۷	۲۲

در ادامه رتبه کشورها را از نظر تعداد کتابخانه‌ها بعنوان عاملی اثرگذار در سرانه مطالعه مورد مذاقه قرار خواهیم داد. چنین شاخصی در معرض تعاریف گوناگون نیست و بنابراین آمارهای منتشر شده در این خصوص قابل‌اعتنا تر است. تعداد کتابخانه‌ها می‌تواند شاخصی از توجه ملت‌ها به مطالعه و ترویج فرهنگ آن باشد. براساس آمار منتشر شده در سال ۲۰۱۶ در خصوص رتبه کشورها از نظر تعداد کتابخانه (شامل کتابخانه‌های

عمومی، دانشگاهی و مدارس و تعداد کتاب در کتابخانه‌های عمومی) که توسط باسوادترین ملل جهان منتشر شده است (مندرج در جدول ۷)، استونی، لتونی، نروژ، ایسلند و لهستان بالاترین رتبه‌ها و چین، مراکش و سنگاپور، قطر و موریتس پایین‌ترین رتبه را کسب نموده‌اند. ترکیه و قطر تنها کشورهای خاورمیانه‌ای موجود در این بررسی هستند که پایین‌ترین رتبه‌ها را کسب کرده‌اند.

جدول ۷) رتبه کشورها از نظر تعداد کتابخانه‌ها براساس آمار باسوادترین ملل جهان

رتبه کتابخانه‌ها	نام کشور	رتبه کتابخانه‌ها	نام کشور	رتبه کتابخانه‌ها	نام کشور	رتبه کتابخانه‌ها	نام کشور
۴۶	آلمان	۳۱	سوئیس	۱۶	گرجستان	۱	استونی
۴۷	کاستاریکا	۳۲	استرالیا	۱۷	روسیه	۲	لتونی
۴۸	کرواسی	۳۳	شیلی	۱۸	اسپانیا	۳	نروژ
۴۹	بوتسوانا	۳۴	لوکزامبورگ	۱۹	لیتوانی	۴	ایسلند
۵۰	آرژانتین	۳۵	تونس	۲۰	دانمارک	۵	لهستان
۵۱	آفریقای جنوبی	۳۶/۵	اندونزی	۲۱	ایتالیا	۶	جمهوری اسلواکی
۵۲	هلند	۳۶/۵	پرتغال	۲۲	صربستان	۷	سوئد
۵۳	کلمبیا	۳۸	نیوزیلند	۲۳	اتریش	۸	یونان
۵۴	ترکیه	۳۹	مکزیک	۲۴	فرانسه	۹	مجارستان
۵۵	پاناما	۴۰/۵	تایلند	۲۵	مالت	۱۰	فنلاند
۵۵	موریتس	۴۰/۵	کره جنوبی	۲۶	کانادا	۱۱	قبرس
۵۷	قطر	۴۲	ایرلند	۲۷	ژاپن	۱۲	جمهوری چک
۵۸	سنگاپور	۴۳	مالزی	۲۸	ایالات متحده	۱۳	بلغارستان
۵۹	مراکش	۴۴	برزیل	۲۹	انگلستان	۱۴	اسلونی
۶۰	چین	۴۵	بلژیک	۳۰	آلبانی	۱۵	رومانی

تیراژ کتاب در جهان دیگر شاخص فرهنگی مرتبط با حوزه مطالعه است که در ادامه بدان خواهیم پرداخت. این شاخص نیز همچون شاخص تعداد کتابخانه‌ها، تعریف روشن و عینی دارد و در کنار آن، می‌تواند وضعیت شاخص‌های فرهنگی ملت‌ها و توجه کشورها به مطالعه و کتابخوانی را بهتر تبیین نماید. در واقع علت پرداختن به شاخص‌هایی نظیر تعداد کتابخانه‌ها و تیراژ کتاب در نوشتار حاضر، ضعف و کمبود آمارها در خصوص سرانه مطالعه در جهان و کمک به روشن‌تر شدن وضعیت کشورها در حوزه مطالعه و شاخص‌های مرتبط با آن است؛

¹ The World's Most Literate Nations (WMLN)

چرا که تعداد کتابخانه و تیراژ کتاب و نظایر آن عوامل موثر بر سرانه مطالعه و در واقع بسترساز جامعه‌ای اهل خواندن می‌باشند. بررسی‌ها در خصوص تعداد کتاب‌های منتشر شده در هر کشور و وضعیت کلی جهان، ما را به آمارهای مختلفی رساند که در ادامه شرح می‌دهیم. در اولین بررسی خود به آمار کتب منتشر شده در سایت ویکی‌پدیا^۱ (۲۰۱۶) رسیدیم که علیرغم لحاظ نمودن آمار ۱۲۳ کشور، اما به دلیل پراکندگی سال ارائه آمار برای هر کشور که از ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۳ متغیر است - امکان استفاده از آن و مقایسه وضعیت کشورها میسر نگردید. آمار قابل‌اتکاتر دیگر توسط انجمن بین‌المللی ناشران^۲ در سال ۲۰۱۶ منتشر شده و مربوط به اکتبر سال ۲۰۱۳ تا اکتبر ۲۰۱۴ است. همانطور که داده‌های جدول ۸ نشان می‌دهد انگلستان، تایوان، اسلوانی، اسپانیا و گرجستان بیشترین کتاب‌های جهان را منتشر می‌کنند. به جزء ترکیه نامی از دیگر کشورهای منطقه خاورمیانه دیده نمی‌شود. لازم به ذکر است کشورهای ترکیه، لبنان و مصر عضو انجمن مذکور می‌باشند. همچنین انجمن مذکور در پی ارائه آمار منطقی قابل‌اعتمادی از تمامی کشورهای جهان بوده است، اما تنها به آمار کشورهای ذیل دست یافته است.

جدول ۸) رتبه کشورها از نظر سرانه کتب منتشر شده به ازای هر یک میلیون نفر براساس آمار انجمن بین‌المللی ناشران

رتبه	نام کشور	تعداد کتب منتشر شده	رتبه	نام کشور	تعداد کتب منتشر شده
۱	انگلستان	۲۸۷۵	۱۸	مالزی	۶۳۹
۲	تایوان	۱۸۳۱	۱۹	آرژانتین	۶۱۴
۳	اسلوانی	۱۸۳۱	۲۰	ژاپن	۶۱۳
۴	اسپانیا	۱۶۲۶	۲۱	ترکیه	۵۶۱
۵	گرجستان	۱۵۴۷	۲۲	اوکراین	۵۰۰
۶	جمهوری چک	۱۵۰۹	۲۳	نیوزیلند	۴۷۹
۷	نروژ	۱۲۷۵	۲۴	لهستان	۳۵۳
۸	استرالیا	۱۱۷۶	۲۵	چین	۳۲۵
۹	آلمان	۱۱۵۶	۲۶	ویتنام	۲۷۳
۱۰	فرانسه	۱۰۰۸	۲۷	کلمبیا	۲۲۹
۱۱	ایتالیا	۱۰۰۲	۲۸	تایلند	۲۱۵
۱۲	ایالات متحده	۹۵۹	۲۹	مکزیک	۲۰۰
۱۳	مجارستان	۹۲۰	۳۰	اندونزی	۱۱۹
۱۴	کره	۷۹۵	۳۱	برزیل	۱۰۴
۱۵	فنلاند	۷۹۳	۳۲	آفریقای جنوبی	۶۸
۱۶	اتریش	۷۵۷	۳۳	پاکستان	۱۹
۱۷	روسیه	۶۹۹			

^۱ Wikipedia^۲ International Publishers' Association

شاید ذکر آمار صادرات و واردات کتاب در جهان هم کمکی به بحث موردتوجه در نوشتار حاضر نماید. به دلیل اهمیت نقش فرهنگ در توسعه پایدار و بررسی و سنجش سهم فرهنگ در این فرایند، یونسکو (۲۰۱۶) در تازه‌ترین گزارش خود به بررسی تجارت کالاها و خدمات فرهنگی در تمام دنیا در بازه زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ پرداخته است. در این گزارش عنوان شده است که تقاضا برای کالاهای فرهنگی تا حد زیادی از سمت کشورهای توسعه‌یافته شامل آمریکای شمالی، اروپا و شرق آسیا هدایت می‌شود. تجارت کشورهای توسعه‌یافته مربوط به جواهرات، هنرهای ظریف و کتاب است. درحالیکه کشورهای درحال توسعه، محصولات هنری بصری نظیر مجسمه، صنایع دستی نساجی و جواهرات صادر می‌کنند. کشورهای عربی نقش حاشیه‌ای را در جریان بین‌المللی کالاها و خدمات فرهنگی ایفا می‌کنند. یونسکو در این میان، ۲۰ کشور برتر را در حوزه صادرات و واردات کتاب و مطبوعات، معرفی کرده است. همانطور که داده‌های جدول ۹ نشان می‌دهد در حوزه صادرات کشورهای ایالات متحده، انگلستان، آلمان، چین و فرانسه و در حوزه واردات کشورهای ایالات متحده، کانادا، انگلستان، فرانسه، آلمان و چین پیشتاز هستند. اکثر کشورها بطورهمزمان هم به صادرات کتاب می‌پردازند و هم به واردات کتاب و مطبوعات. باز هم در این حوزه، نامی از کشورهای منطقه خاورمیانه دیده نمی‌شود.

جدول ۹) رتبه کشورها از نظر صادرات و واردات کتاب و مطبوعات براساس آمار یونسکو در سال ۲۰۱۶

۲۹

نام کشور	رتبه در صادرات کتاب و مطبوعات	نام کشور	رتبه در واردات کتاب و مطبوعات
ایالات متحده	۱	ایالات متحده	۱
انگلستان	۲	کانادا	۲
آلمان	۳	انگلستان	۳
چین	۴	فرانسه	۴
فرانسه	۵	آلمان	۵
ایتالیا	۶	چین و هنگ‌کنگ ^۱	۶
هلند	۷	سوئیس	۷
سنگاپور	۸	بلژیک	۸
اسپانیا	۹	اتریش	۹
بلژیک	۱۰	هلند	۱۰
لهستان	۱۱	استرالیا	۱۱
جمهوری چک	۱۲	فدراسیون روسیه	۱۲
کانادا	۱۳	چین	۱۳
فدراسیون روسیه	۱۴	اسپانیا	۱۴
هند	۱۵	مکزیک	۱۵
سوئیس	۱۶	ایتالیا	۱۶
مکزیک	۱۷	ژاپن	۱۷
دانمارک	۱۸	سنگاپور	۱۸
استرالیا	۱۹	نروژ	۱۹
مالزی	۲۰	سوئد	۲۰

^۱ China, Hong Kong SAR

نسبت مطالعه و صلح در خاورمیانه: مقایسه‌ای بر پایه آمارها

بر پایه آمارهایی که ذکر آن رفت، خاورمیانه ناآرام‌ترین منطقه جهان بوده که وضعیت آن در سال‌های اخیر بحرانی‌تر هم شده است. از سوی دیگر در بین کشورهایی که آمار مطالعه و دیگر شاخص‌های فرهنگی مرتبط با خواندن آنها اعلام شده، کشورهای خاورمیانه یا جایگاهی ندارند و یا وضعیت مطلوبی ندارند. در ادامه تحلیلی بر این آمارها خواهیم داشت.

۱- همانطور که آمارها نشان می‌دهد در اکثر بررسی‌های صورت گرفته توجه اندکی به ارائه آمارهای اکثر کشورهای خاورمیانه در حوزه مطالعه و شاخص‌های مرتبط، صورت گرفته است. عدم حضور اکثر کشورهای خاورمیانه در بررسی‌های جهانی اعلام شده برای چهار شاخص فرهنگی شامل سرانه مطالعه، تعداد کتابخانه، تعداد کتاب‌های منتشر شده و تجارت کتاب و مطبوعات، قابل تأمل است. بررسی‌های متعدد و در منابع گوناگون نیز ما را به آمار مستند و معتبری در این زمینه هدایت نکرد. شاید واقعیت امر هم همین باشد که وضعیت کشورهای منطقه در این شاخص‌ها آنچنان مناسب و مطلوب نیست که در این بررسی‌ها شرکت کنند و آمار مستندی را در دنیا منتشر کنند. در اندک بررسی‌هایی هم که نامی از کشورهای خاورمیانه دیده می‌شود (نظیر ترکیه، قطر، مصر و عربستان سعودی)، وضعیت آنها چندان مناسب گزارش نشده است. بطور مثال کشور قطر که نسبت به سایر کشورهای منطقه از نظر صلح وضعیت مناسب‌تری دارد، باز هم در آمارهای مربوط به مطالعه و شاخص‌های مرتبط نظیر تعداد کتابخانه، رتبه نامناسبی را کسب کرده است. رتبه‌های مناسب در حوزه مطالعه را کشورهایی کسب کرده‌اند که جزء کشورهای آرم و توسعه‌یافته جهان هستند؛ این کشورها عمدتاً در منطقه اروپا قرار گرفته‌اند. اگرچه قرار گرفتن قطر در بررسی‌های جهانی و مقایسه‌شدن آن با دیگر کشورها، می‌تواند نشان‌دهنده توجه این کشور به بحث مطالعه و شاخص‌های مرتبط باشد و اینکه در امنیت نسبی این کشور نسبت به سایر کشورهای منطقه، فرصت پرداختن به مطالعه و شاخص‌های فرهنگی مرتبط دیگر، مهیا شده است.

۲- اگرچه در بررسی صورت گرفته در حوزه سرانه مطالعه و دیگر شاخص‌های فرهنگی مورد بررسی در پژوهش حاضر نامی از کشورهای خاورمیانه دیده نمی‌شود، اما در مقابل کشورهای این منطقه، ناآرام‌ترین کشورهای دنیا معرفی شده‌اند و در این خصوص در صدر قرار گرفته‌اند! موسساتی که در خصوص سنجش و یا ترویج صلح در دنیا فعالیت می‌کنند، بیشتر در کشورهای توسعه‌یافته ساکن هستند و کمتر نهادی در خاورمیانه یافت می‌شود که در این خصوص به رصد عملکرد دولت‌ها در قبال صلح بپردازد. این بی‌توجهی امری اتفاقی نیست، بلکه ریشه‌های تاریخی فرهنگی دارد. نفس سکوت در قبال این شاخص‌ها علاوه بر اینکه نشان می‌دهد خاورمیانه از وضعیت مناسبی از لحاظ صلح برخوردار نیست، اراده‌ای هم برای توجه به آن بعنوان یک آرمان حیاتی برای زیست فاخر بشری وجود ندارد. به دیگر سخن، اکنون که در عصر جهانی‌شدن

تشکیل نهادهای غیر و فرادولتی امری رایج و ضروری می‌نماید، اهالی خاورمیانه حتی در این بخش هم شرایط نامناسبی دارند:

۳- آمارهای منتشر شده نشان دادند کشورهای یمن، عراق و سوریه، ناآرام‌ترین کشورهای منطقه خاورمیانه و تقریباً دنیا هستند. از سوی دیگر اخبار نابودی کتابخانه‌ها، کتاب سوزی‌ها و به تازگی بردن میراث فرهنگی این کشورها در کشاکش جنگ و درگیری، امروز متعدد به گوش می‌رسد. با این شرایط، نامناسب بودن وضعیت مطالعه و کتابخوانی در این کشورها چندان دور از انتظار نیست. ناآرامی عاملی است که تأثیر منفی بر اقتصاد ملت‌ها گذاشته و وضعیت اقتصادی نیز، خود عاملی موثر بر مطالعه است. دغدغه تأمین امنیت و معیشت، فرصت مطالعه و دانش‌اندوزی را با چالش جدی مواجه می‌سازد.

۴- اگرچه شاخص نمره فرهنگ جهانی، وضعیت مطالعه در مصر و عربستان سعودی را به نسبت، مناسب اعلام کرده است (مصر با رتبه ۵ و عربستان با رتبه ۱۰ در بین ۳۰ کشور در سطح دنیا)، اما تنها در این سنجش، وضعیت این دو کشور مناسب اعلام شده است که جای تأمل دارد. پذیرش این آمار از آنجا دشوار می‌شود که می‌بینیم دو کشور مذکور در سایر شاخص‌های فرهنگی مورد مطالعه در این نوشتار، جایگاهی در بین کشورهای برتر ندارند. از سوی دیگر فرضیه نامناسب بودن وضعیت مطالعه این کشورها با بررسی آمارهای متناقض اعلام شده در سراچه‌های خبری مختلف، بیشتر قوت می‌گیرد. بطور مثال از جمله این آمارها، ۳۱ آمارهای تکان‌دهنده ۱۱ دسامبر ۲۰۱۱ در سرخط اخبار رسانه‌ها است که اعلام کردند عرب‌ها تنها ۶ دقیقه در سال مطالعه می‌کنند، درحالی‌که در غرب میانگین مطالعه ۱۲ هزار دقیقه برای هر فرد است. منبع این خبر گزارش سالانه توسعه فرهنگی بنیاد اندیشه عرب اعلام شد. کالدول (۲۰۱۲) به شرح این آمار در سایت الاخبار پرداخته است. چند سال بعد رسانه‌ها با انتشار اخبار جدیدی از میزان مطالعه عرب‌ها اعلام کردند عرب‌ها در سال ۶ دقیقه نمی‌خوانند، بلکه ۳۵ ساعت در طول سال می‌خوانند که یک‌چهارم مطالعه شهروندان کشورهای غربی است. البته از این ۳۵ ساعت، ۱۶ ساعت اختصاص به مطالعه منابع چاپی و مابقی اختصاص به مطالعه منابع دیجیتالی دارد. منبع خبر را هم نظرسنجی صورت گرفته در ۲۲ کشور عرب‌زبان، توسط موسسه محمد بن راشد آل مکتوم و برنامه پیشرفت و توسعه ملل متحد اعلام کردند (عرب‌ها می‌خوانند ۳۵ ساعت در سال، نه ۶ دقیقه ...، ۲۰۱۶). حتی اگر بدبینانه چنین آمارهایی را صرفاً اخبار جنجالی رسانه‌ها و نادرست بدانیم، اما می‌توان آنها را حداقل اشاره‌ای به وضعیتی دانست که احتمالاً مطلوب نیست. اما نکته قابل توجه آن است که این رسانه‌ها اذعان دارند بیشترین مطالعه در غرب صورت می‌گیرد و کشورهای عربی فاصله زیادی با آنها دارند. اما به‌زعم نگارنده علت کم اثر بودن نتیجه تناقضات آماری در حوزه‌های فرهنگی به شکل دیگری در این کشورها مدیریت شده که مانع از حاد شدن شرایط صلح در این مناطق است. مثلاً در

عربستان به علت بافت قبیله‌ای و ماهیت عشیره‌ای و اطاعت بی‌چون و چرا از رهبری قبیله نوعی از ثبات سیاسی حاکم است که مانع بروز و شکل‌گیری بسیاری از تنازعات موجود در جوامع غیرعشیره‌ای است.

۵- نکته‌ای که ذکر آن لازم است وجود آمارهای متناقض در خصوص وضعیت مطالعه نه تنها در کشورهای عربی، بلکه در سایر کشورهای منطقه خاورمیانه است. بطورمثال ترکیه در صنعت جذب توریسم که ابزاری برای ترویج صلح در جهان است، جزء کشورهای برتر جهان معرفی شده است، اما این کشور بویژه در سال‌های اخیر وضعیت صلح آن، بسیار نامناسب گزارش شده است. در واقع نامناسب بودن وضعیت مطالعه و همچنین صلح این کشور، بیشتر قابل تأیید است تا عکس آن. نشانه‌های ناپایداری صلح در ترکیه این روزها به مراتب آشکارتر در معرض قضاوت عمومی قرار دارد و همین نشانه گویای فراگیر نبودن مطالعه در نزد تمامی شهروندان این کشور است.

۶- مسئله آمارهای متناقض در حوزه مطالعه و شاخص‌های مرتبط برای کشور ایران هم صدق می‌کند. سرانه مطالعه در ایران طی سال‌های مختلف ۲ دقیقه، ۱۲ دقیقه، ۱۸ دقیقه و در سال ۱۳۹۰ توسط شورای فرهنگ عمومی کشور با همکاری نهاد کتابخانه‌های عمومی، با احتساب خواندن قرآن و ادعیه، منابع الکترونیکی و ... در مجموع ۷۵:۳۴ دقیقه برای هر نفر اعلام شده است. از این میزان ۱۵:۱۷ مربوط به مطالعه کتاب فیزیکی و مجازی است (طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کشور، ۱۳۹۰). اما در سمت دیگر این آمارها، تیراژ پایین چاپ کتاب در سال‌های اخیر است که حتی به ۵۰۰ نسخه و کمتر از آن هم رسیده است. همچنین علیرغم افزایش تعداد کتابخانه‌های عمومی، تعداد اعضا در این کتابخانه‌ها کاهش یافته و در واقع کمتر از ۳ درصد مردم ایران عضو کتابخانه‌های عمومی هستند. از طرفی اگرچه رتبه صلح ایران در بین کشورهای جهان نسبت به سال ۲۰۱۵، بهبود یافته است (از ۱۳۸ به ۱۳۳ رسیده است)، با اینحال کشور ایران همچنان در جایگاه مناسبی قرار ندارد و حتی در بین کشورهای خاورمیانه هم وضعیت میانه‌ای دارد (رتبه ۹ بین ۱۵ کشور منطقه).

۷- در مجموع می‌توان گفت آمار مطالعه و شاخص‌های مرتبط با آن در خصوص کشورهای منطقه خاورمیانه در سطح بین‌المللی نمود چندانی ندارد و در سطح داخلی هم دچار تناقض بسیاری است. همچنین می‌توان به این نتیجه رسید که شورایی که عمدتاً سرانه مطالعه بالایی ندارند و یا در اخبار و رسانه‌ها اشاره به وضعیت نامناسب مطالعه آنها وجود دارد، در سنجش سرانه مطالعه خود صرفاً مطالعه کتب چاپی را لحاظ نمی‌کنند، بلکه مطالعه در محیط چاپی و دیجیتال و انواع قالب‌های اطلاعاتی را مدنظر قرار می‌دهند. این امر طبیعتاً سرانه مطالعه را بالا نشان می‌دهد، اما امکان مقایسه را با سایر کشورهای جهان که در تعریف خود از سرانه مطالعه طور دیگری عمل می‌کنند، دشوار می‌سازد.

نتیجه‌گیری

توسعه سرانه مطالعه و ایجاد و استقرار صلح در جهان، هر یک متأثر از عوامل گوناگونی هستند که در منابع مختلف بدان‌ها اشاره شده است. اما تقریباً در کمتر اثری رابطه بین این دو مولفه و تأثیر و تأثر آنها بر یکدیگر، به وضوح بیان شده است. این در حالی است که در بحث ترویج فرهنگ صلح و ایجاد و توسعه آن در منابع مختلف به اهمیت کسب اطلاعات و آموزش صلح توجه ویژه‌ای شده است و پرواضح است این امر با تکیه بر مطالعه و دانش‌افزایی میسر می‌شود. از سوی دیگر از جمله عوامل موثر بر مطالعه، شرایط سیاسی جامعه است که این خود گویای لزوم وضعیت مناسب صلح در جامعه است. بنابراین می‌توان گفت صلح و مطالعه رابطه‌ای دوسویه با یکدیگر دارند. مطالعه پیش‌نیاز و به دیگر سخن، مولفه مهمی در ایجاد و گسترش صلح در دنیاست و به ایجاد و گسترش صلح، امنیت و آرامش در جامعه کمک خواهد کرد. صلح نیز با ایجاد شرایط آرام (امنیت و اقتصاد مناسب ناشی از صلح) در جامعه و تقویت و تثبیت مراکز اطلاعاتی و تولیدکننده اطلاعات، شرایط ترویج دانش و گسترش فرهنگ مطالعه را مهیا می‌سازد. در طول تاریخ بی‌ثباتی سیاسی، هرج‌ومرج‌ها، شورش‌ها و جنگ‌های داخلی و خارجی بر کتاب و کتابخانه صدمات جبران‌ناپذیری را وارد کرده است. اگرچه باور داستان کتاب سوزی‌ها و حمله به کتابخانه‌ها و نابود کردن و به تراج بردن میراث فرهنگی کشورها در قرن ۲۱ دشوار است، اما واقعیت دارد و این واقعیت به دلیل ارزش و اهمیت علم و دانش و آگاهی ۳۳ انسان‌هاست که مورد حمله دشمن قرار می‌گیرد. مصداق بارز این امر را امروز در عراق، سوریه و یمن شاهد هستیم.

بررسی‌های آماری صورت گرفته در نوشتار حاضر هم تأییدی بر گفته‌های مذکور است؛ چراکه آمارها نشان می‌دهد ناآرام‌ترین منطقه جهان که خاورمیانه است، علیرغم پیشینه تاریخی ارزشمند خود در حوزه خط، کتاب و کتابت و کتابخانه و اهمیت دینی مطالعه، امروز در شاخص سرانه مطالعه و دیگر شاخص‌های فرهنگی مرتبط با آن، وضعیت مناسبی ندارد. وضعیت مناسب، هم در شاخص‌های صلح و هم در شاخص‌های مطالعه از آن کشورهای توسعه‌یافته و عمدتاً اروپایی است. می‌توان گفت فرهنگ مطالعه و تولید و تقاضای کتاب بعنوان یک کالای فرهنگی ارزشمند در این مناطق نهادینه شده است. غلبه رویکرد نخبگانی به قدرت در خاورمیانه از تاریخی دور و دراز برخوردار است. دامنه تأثیرگذاری این نگرش و شکل‌گیری طبقه نخبگان و قائل شدن انواع امتیازات برای ایشان تأثیرات شگرفی بر بافت فرهنگی و سنتی منطقه گذاشته است. خواندن و مطالعه یک نیاز عمومی تلقی نشده و بیشتر به رفتار و سبک زندگی نخبگانی شناخته شده است. در میان عموم مردم فرهنگ شفاهی از مقبولیت بیشتری برخوردار بوده و تا حدودی هنوز هم هست. از اینرو تا اصلاح نگاه حاکم بر مناسبات اجتماعی و تقدس‌زدایی از نخبه‌سالاری، به سختی می‌توان شاهد تحولی اساسی بود.

مطالعه، پتانسیل کم‌هزینه‌ای است که می‌توان از آن به منظور ترویج فرهنگ صلح و ایجاد و تثبیت آن بهره گرفت. این مهم با مشارکت ملی و مردمی در همه سطوح فردی و اجتماعی و با بهره‌گیری از ظرفیت همه نهادهای دولتی و غیردولتی ممکن می‌گردد. البته در این میان ما با یک‌شبه از جنس چالش تقدم توسعه سیاسی یا توسعه اقتصادی روبرو هستیم و آن اینکه آیا مطالعه و خواندن محصول توسعه است یا توسعه محصول مطالعه و خواندن و یا استخدام لغت باید در گزاره "باید کتاب بخوانیم" صحیح است یا خیر. اگرچه خود همین چالش‌ها قابلیت بیشتری برای یک بررسی مستقل را دارد، اما به نظر می‌رسد در صورت شناخت گذرهای همزمان می‌توان به تحقق هر دو مفهوم فکر کرد. برای رفع موانع و ایجاد زمینه و بستر لازم جهت ارتقای تأثیر مطالعه بر ایجاد و گسترش صلح، نهادهای مختلف شامل خانواده، نظام آموزشی، کتابخانه‌ها، دولت، رسانه‌های جمعی و اجتماعی و ناشران و کتاب‌فروشی‌ها، باید با رفع مشکلات موجود، همسو و هم‌هدف، به سمت مشخصی حرکت کنند. آموزش مهارت‌های صلح و ترویج فرهنگ نوع‌دوستی و تعامل‌پذیری و ایجاد روحیه گفتگو و مذاکره و همکاری بین افراد و گروه‌ها با استفاده از ظرفیت رسانه‌های مکتوب؛ اشاعه اطلاعات و اخبار صحیح و مستند و آگاهی‌رسانی به مردم در حوزه صلح؛ آموزش صلح در کتاب‌های درسی و غیردرسی؛ تألیف کتبی با موضوع صلح بویژه برای کودکان؛ ایجاد و توسعه کتابخانه‌های زندان و اجرای طرح‌های تشویقی کتابخوانی برای زندانیان؛ ایجاد انجمن صلح و مطالعه؛ و بررسی و پژوهش در شناخت ظرفیت‌های مطالعه در گسترش فرهنگ صلح از جمله راهکارهای قابل اجرا توسط این نهادها در راستای ایجاد و گسترش صلح در جامعه برپایه بهره‌گیری از ظرفیت‌های مطالعه و رسانه‌های مکتوب است.

۳۴

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- آدلر، مارتیمر و ون درون، چارلز (۱۳۷۱)، چگونه کتاب بخوانیم، مترجم: محمد صراف، مشهد: آستان قدس رضوی.
- ۲- التیامی‌نیا، رضا و محمدی عزیزآبادی، مهدی (۱۳۹۴)، «نقش تبعی و تسریع‌کننده ورزش در فراهم کردن شرایط صلح در بین دولت‌ها»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، ش ۲۲.
- ۳- بی‌نا (۱۳۹۰)، «طرح بررسی و سنجش شاخص‌های فرهنگ عمومی کشور»، تحت نظارت شورای فرهنگ عمومی کشور، مدیر طرح و مسئول سیاستگذاری منصور واعظی، مجری شرکت پژوهشگران خبره پارس.
- ۴- خامنه‌ای، محمد (۱۳۸۱)، صلح جهانی، زیر سایه عدالت جهانی، کتاب نقد، ۲۴ و ۲۵.
- ۵- دهقانی رابینی، حکیمه و دیگران (۱۳۹۵)، «نقش کتابخانه‌های عمومی شهرستان کرمان در توسعه فرهنگ مطالعه کاربران»، فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ش ۲۲.

- ۶- سامانیان، مصیب (۱۳۷۹)، «چگونه می‌توان رفتار استفاده‌کننده را ارتقاء بخشید»، *مجله مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، دوره ۲، ش ۱۱.
- ۷- فتحی، کوروش و اسلامی، معصومه (۱۳۸۷)، «بررسی میزان توجه به آموزش صلح در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، دوره ۷، ش ۲۵.
- ۸- فدایی عراقی، غلامرضا (۱۳۹۴)، «خواندن و مطالعه»، *فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، دوره ۲، ش ۳.
- ۹- قادری، مصطفی و دیگران (۱۳۸۷)، «تبیین برنامه درسی صلح‌محور در فلسفه کانت»، *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، دوره ۲، ش ۸.
- ۱۰- میرحسینی، زهره و ترقی‌خواه دیلمقانی، نیر (۱۳۸۸)، «بررسی مفهوم فرهنگ و جایگاه مفهوم صلح در کتاب‌های کودکان در سال‌های ۷۰-۸۵»، *فصلنامه دانش‌شناسی*، دوره ۲، ش ۵.
- ۱۱- ناجی، سعید و خطیبی‌مقدم، سمیه (۱۳۸۹)، «آموزش تفکر به کودکان راهی برای دستیابی به صلح»، *فصلنامه تفکر و کودک*، دوره ۱، ش ۲.
- ۱۲- نظری، اشرف و عصاره، فریده (۱۳۹۰)، «دیدگاه‌های دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان شهرکرد در مورد عوامل ترغیب‌کننده و بازدارنده مطالعه آزاد»، *مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات*، دوره ۲، ش ۳.

لاتین:

- 1- Busayo, I (2005). The reading habits of undergraduates as deduced from the use of the library. *A case study of the university of Ado-Ekiti pigerbiblist*. 16(1-2).
- 2- Caldwell, L (2012). The Arab Reader and the Myth of Six Minutes. Retrieved December 14, 2016, from <http://english.al-akhbar.com>.
- 3- Danesh, H.B (2011). Education for peace towards a civilization of peace. In *Education for Peace Reader*. Volume 4. Edited by H.B. Danesh. Victoria. Canada: EFP Press.
- 4- Loan, F. A (2011). Reading and library usage habits of the college students. *International Journal of Information Research*. 1(1).
- 5- Onyi Yusuf, H (2013). Promoting peaceful co-existence and religious tolerance through supplementary readers and reading comprehension passages in basic education curriculum. *International Journal of Humanities and Social Science*. 3(8).
- 6- Onyi Yusuf, H (2016). Integrating the tenets of peace and care of planet earth in reading comprehension passages of the English language curriculum for junior secondary schools in Nigeria. *American Journal of Educational Research*. 1(4).

- 7- Salazar, N. B (2006). Building a 'culture of peace' through tourism: reflexive and analytical notes and queries. *Universitas Humanistic*. 62.
- 8- Sandy L. R. and Perkins, R (2008). The Nature of Peace and Its Implications for Peace Education. Retrieved December 28, 2016, from <http://www.uio.no>.
- 9- UNESCO (2016). the Globalisation of Cultural Trade: A Shift in Consumption. International flows of cultural goods and services 2004-2013. Retrieved December 14, 2016, from <http://uis.unesco.org>.
- 10- Woolman, D.C (1985). Education and Peace in the Thought of Johan Galtung.

